

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra teologické a sociální etiky

Diplomová práce

RIZIKO MOCI V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH

Vedoucí práce: PhDr. Roman Míčka, Th.D.

Autor práce: Bc. Lukáš Bártek

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 3.

2011

Diplomová práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Dne: 25. 3. 2011

Děkuji vedoucímu diplomové práce PhDr. Romanu Míčkoví, Th.D za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále pak svým blízkým za jejich podporu.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1. ČLOVĚK A MOC	9
1.1. MOC JAKO POJEM	10
1.2. DRUHY MOCI	13
1.3. LEGITIMITA MOCI.....	20
1.4. DEFORMACE MOCI.....	22
1.5. LIDSKÁ PŘIROZENOST V KONTEXTU MOCI	25
1.6. PATERNALISMUS	27
1.7. MOC V KONTEXTU KŘESŤANSTVÍ.....	29
2. MOC V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH	32
2.1. CO JSOU TO POMÁHAJÍCÍ PROFESE?.....	32
2.2. OTÁZKA MOCI V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH.....	35
2.2.1. Sociální práce	38
2.3. REFLEXE MOCI V OSOBNÍ ROVINĚ	39
2.4. SYNDROM POMÁHAJÍCÍCH	42
2.5. SYNDROM VYHOŘENÍ	44
2.6. SUPERVIZE.....	48
3. ETIKA V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH	51
3.1. UPLATNĚNÍ ETIKY V SOCIÁLNÍ PRÁCI	52
3.2. HODNOTY V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH	54
3.3. ETICKÉ TEORIE.....	57
3.3.1. Teorie přirozeného zákona.....	57
3.3.2. Deontika	58
3.3.3. Utilitaristická etika	59
3.3.4. Antiopresivní teorie.....	61

3.3.5. Etika diskurzu.....	61
3.4. ETICKÁ VÝCHODISKA.....	63
3.4.1. Respekt ke klientovi.....	63
3.4.2. Svoboda.....	64
3.4.2.1. Negativní a pozitivní pojetí svobody	65
3.4.3. Odpovědnost vůči druhým	67
3.5. ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ	68
3.6. JAK NESELHAT	70
ZÁVĚR	73
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	77
ABSTRAKT:	82
ABSTRACT:	83

ÚVOD

*„Kdekoli jsem našel živé,
našel jsem i vůli k moci.“*

F. NIETZSCHE

Ústředním tématem mé diplomové práce je pojem „moc“. Každý člověk je nositelem určitého druhu moci a zároveň se každý určité moci musíme podřizovat. Specifickým prostředím, kde je moc rozložena nerovnovážně, jsou pomáhající profese, konkrétně se tato nerovnováha promítá do vztahu pomáhající – klient.

Tuto problematiku si uvědomuji i díky tomu, že se sám věnuji sociální práci a jsem v každodenním kontaktu s lidmi, kteří potřebují určitý druh pomoci. Moc pomáhajících je očima adresátů této pomoci mnohdy vnímána negativně. Existují situace, kdy se klient musí (aby mu mohlo být pomozeno) podříditi moc pomáhajícího. V tomto nerovnovážném vztahu hraje zásadní roli důvěra. Její nedostatek vůči pomáhajícímu může zapříčinit značné komplikace v procesu pomáhání či ho naprosto znemožnit.

Z výše uvedeného vyplývá, že v osobu pomáhajícího je vkládána důvěra, že bude jednat v nejlepším zájmu klienta a bude mít na zřeteli jen to, co je pro něj skutečně dobré. Existenci takovéto důvěry by měl pomáhající vnímat jako určitý druh závazku vůči klientovi. Pomáhající by si měl tedy neustále klást otázky, zda jedná na základě pouze čistých úmyslů ve snaze prospět klientovým nejlepším zájmům a nedochází-li k uplatňování skrytých mocenských tužeb. Být schopen (a ochoten) rozpoznat skutečné motivy našeho jednání není lehký úkol a vyžaduje od nás značnou dávku sebereflexe a upřímnosti k sobě samému.

Druhým zásadním úkolem je schopnost umět rozeznat „co“ je pro klienta skutečně dobré. „Co“ pomůže klientovi vyřešit správně jeho nelehkou situaci s ohledem na jeho potřeby, sociální situaci, ekonomickou situaci, osobností rysy a předpoklady, náboženské vyznání, zkrátka na něj jako osobu v celostním pojetí? V čem spočívá oprávnění mé pomoci? Kde má tato pomoc ustoupit v zájmu klientovy samostatnosti? Je má moc nad klientem legitimní?

Je-li pomoc druhým realizována bez kladení si těchto (a podobných otázek), vzniká zde velké nebezpečí, že dojde k vědomému či nevědomému zneužití moci. Každodenní praxe nás totiž neustále staví před nová a nová dilemata, která musíme řešit. Podstatou kvalitní a profesionální pomoci druhým je snaha o nezaujatý

a empatický přístup k problémům a osobnosti klienta. Je nutné být stále otevřený novým situacím a novým řešením a zamezit tomu, aby se naše pomoc stala pouze rigidním dodržováním osvědčených pravidel a postupů. Takovýto přístup je sice pro pomáhajícího jistě pohodlný, ale vede k zjednodušením, které mají fatální vliv na kvalitu jeho práce.

Domnívám se, že těchto výše uvedených skutečností si je každý pomáhající (více či méně) vědom. Ne každý ale ví, jak tyto aspekty zohlednit a efektivně začlenit do každodenního výkonu svého povolání. Nutnost dát svému jednání etický rozměr je evidentní v každém povolání a pro pomáhající profese, potažmo sociální práci, toto platí dvojnásob. Je třeba si ale uvědomit, že není vždy jednoduché nahlížet klientovu situaci v etických souvislostech a na jejich základě uskutečnit morální rozhodnutí. Jako základní pomůcka při řešení morálních dilemat může sociálnímu pracovníkovi posloužit etický kodex sociálních pracovníků. Jeho přínos a užitečnost pro kvalitní výkon sociální práce je nezpochybnitelný. Může pomoci pomáhajícímu lépe se zorientovat v etických souvislostech a dát mu základní východiska a směřování jeho jednání.

Praxe však mnohdy ukazuje, že tento „návod“ není schopen postihnout veškeré situace v celé své složitosti a tak jak je přináší. Je třeba si uvědomit, že se jedná o jakýsi teoretický rámec, který však vznikl syntézou různých etických přístupů a teorií a je tedy otázkou, zda je nám schopen pomoci v řešení dílčích a konkrétních situací, kdy potřebujeme oporu pro morální opodstatnění našich postupů.

Vraťme se však nyní zpět k pojmu „moc“ a k rizikům, která tato moc může s sebou přinášet. Jak již jsem výše zmínil, moc do vztahu pomáhajícího a klienta přirozeně patří. Pokud by pomáhající moc neměl, nemohl by ji uplatňovat za účelem žádoucí změny klientovy situace. Někdy je dokonce nutné uplatnit moc směrem ke klientovi i proti jeho vůli, za předpokladu, že tím jednáme v jeho zájmu. Jak však rozlišit, kdy je prosazování moci proti klientově vůli oprávněné a opodstatněné? Je v takovémto případě naše jednání morálně správné, nebo jednáme na základě falešných představ o potřebách klienta nebo dokonce na základě realizace našich vlastních mocenských potřeb a zájmů?

Ve své práci se budu věnovat aspektům, které mohou představovat určité „riziko“ při výkonu pomáhajících profesí, přičemž se zaměřím zejména na oblast sociální práce. V první části práce se pokusím objasnit základní pojmy klíčové pro tuto problematiku. Budu věnovat pozornost moci jako takové, jejím specifickým a souvislostech v pomáhajících profesích. Dále se zaměřím na charakteristiku pojmů jako pomáhající

profese a sociální práce či na formulaci aspektů, které představují riziko nesprávného užití moci. Rovněž se budu věnovat tématice syndromu vyhoření, syndromu pomocníka či tématu supervize, neboť se domnívám, že s tématem úzce souvisí.

V druhé části práce se pokusím zdůvodnit důležitost aplikace etiky v sociální práci, potažmo v pomáhajících profesích obecně. Budu vycházet rovněž z hodnot, z kterých pomáhající profese vyvstávají a které jsou pro ně klíčové. Dále se zaměřím na etický kodex sociálních pracovníků jako na pomůcku při řešení etických problémů a jeho opodstatnění v sociální práci. Následně se pokusím představit etické teorie, které jsou pro mou práci stěžejní a relevantní a na jejich základě dále vyvodit základní etické principy, které hrají důležitou roli v etickém zdůvodňování správného rozhodování a užívání moci v kontextu pomáhajících profesí. Prvotní inspirací k výběru tématu mé práce byla kniha *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích* od Adolfa Guggenbühl-Craiga, ale svou práci opírám o další zdroje, převážně tištěné monografie, v menší míře také o elektronické dokumenty.

Cílem mé diplomové práce je popsat etický rámec pomáhajících profesí jako takových a následně analyzovat problém moci v pomáhajících profesích, na jehož základě formulovat základní etická východiska, která by měl pomáhající při výkonu svého povolání zohlednit. Mým přáním je, aby má práce přispěla k obohacení a prohloubení poznatků o etické rovině v oblasti pomáhajících profesí.

1. ČLOVĚK A MOC

Rozhlédneme-li se kolem sebe, snadno nabydeme dojmu, že vše kolem nás, celý svět, který nás obklopuje, je vlastně jeden velký souboj o moc. Zdá se, že v přírodě je vše nastaveno jako nekonečné soutěžení o prosazení. Slabší nutně musí ustoupit silnějšímu. Člověk, jako nedílná součást okolního světa a přírody, není z tohoto boje vyčleněn. Podíváme-li se zpět na lidské dějiny, mohou se nám jevit, jako jedná velká bitva o rozdělení moci ve světě. Moc však není nic specificky lidského. Soupeření o moc si vlastně člověk přinesl do svého života ze zvířecí říše. Člověk však naštěstí není zvíře a tudíž, díky odlišnostem, které ho od zvířat odlišují, nepodléhá zákonu „*silnější vyhrává*“ zcela.

I přes to je člověk s mocí konfrontován již záhy po svém narození. Z počátku je to moc jeho rodičů, které dítě chápe jako přirozenou autoritu. Díky nedostatečnosti s jakou se na svět rodíme, je to přirozené. „*Právě narozené dítě je zcela, až v drastické míře vydáno všanc a na milost péče druhých.*“¹ Bezmoc dítěte vyžaduje nutnost rodičovské péče. Zároveň i nutnost podřídit se moci rodičovské autority. Později je konfrontován se svými vrstevníky ve svém okolí či v předškolních zařízeních a zde již dochází k soutěžení jednotlivých dětí o moc. Zde prvně musí dítě uplatňovat moc k tomu, aby se prosadilo. Tyto souboje o moc mezi dětmi jsou ještě posilněny typickým dětským egoismem. Zde, na dětských pískovištích či hřištích dítě prvně zakouší malé-velké bitvy o moc, v nichž se stává vítězem či poraženým. Již právě zde jsou v člověku fixovány určité vzorce chování, které i později budou ovlivňovat, jak se bude dotyčný jedinec v boji o moc a sebeprosazení chovat.

Později se každodenní malé bitvy o moc stanou nedílnou součástí našich mezilidských či partnerských vztahů a toto věčné „*přetahování*“ se o moc už ani příliš nevnímáme. Hovoříme-li o moci, často jí vnímáme jako něco negativního. Málokdo je ochoten si přiznat, že by se na moci nějakým způsobem podílel. Pověštinou ji přisuzujeme druhým, „*těm nahoře*“, a tak dále.²

Nositelem moci však nejsou jen jednotlivci a ne vždy je jim moc dána přirozenou autoritou. Naše životy jsou každodenně ovlivňovány mocí úřadů, států, ekonomik či médií nebo reklamy. Moc často není příliš vidět, ale je všudypřítomná.

¹ HENRIKSEN, J.; VETLESEN, A. *Blízké a vzdálené*, s. 21.

² Srov. SOKOL, J. *Moc, peníze a právo*, s. 20.

1.1. MOC JAKO POJEM

Jak jsem již zmínil v předchozí kapitole, moc nás obklopuje a má mnoho různých podob. Jde tedy o pojem poměrně široký. Za pomoci následujících teorií a definic si ho nyní pojdme vysvětlit.

„Slovo moc je odvozeno z latinského pojmu potestas (schopnost), resp. potere (být schopen). Ve starověku měl tento pojem především politický význam a vztahoval se ke zvláštním schopnostem, jež jsou vlastní lidem komunikujícím a jednacím ve shodě.“³

Pojem moc můžeme použít nejméně ve dvojitým významu:

- 1) V **kauzativní smyslu**, tak jak ji definoval Thomas Hobbes, je moc chápána jako vztah mezi příčinou a účinkem.
- 2) Zatímco v **koercitivním smyslu**, podle Maxe Webera, je moc pravděpodobnost, že jeden společenský činitel ve společenském vztahu uplatní svou vůli přes odpor druhých.

Podíváme-li se na moc z pohledu jednotlivce, ukazuje se, že užitím slova moc, poukážeme na určitou míru svobody, kterou vyžadujeme ke svému rozhodování a jednání. Svoboda, a to v různé formě neodmyslitelně patří ke každému živému organismu. Moc se tak jeví jako nutný protějšek, druhá stránka svobody. Je-li svoboda esenciálním prvkem moci, pak je logicky praxe moci přirozenou součástí lidského života.⁴

Dle Webera mít moc znamená mít možnost přimět někoho, aby něco udělal proti vlastní vůli.⁵ Na Weberovu definici navazuje Jürgen Habermas, který mocí chápe i schopnost přesvědčit nebo přemluvit, změnit vůli jiných lidí tak, aby sami chtěli spolupracovat.

Moc je tedy vždy založena na nějaké formě vztahu mezi lidmi, kdy jedinec disponující mocí či sociálním vlivem dokáže jiné lidi donutit udělat to, co si přeje on. Může jít i o snahu vyvolat u nich nějaké žádoucí psychologické změny, například v podobě změny názorů či postojů k nějaké konkrétní věci. Tato varianta je však jen jedním z možných projevů moci, neboť existují i situace, kdy mocný nemůže pouze

³ MÜLLER, B. K. *Politická sociologie*, s. 50.

⁴ Srov. SOKOL, J. *Moc, peníze a právo*, s. 20.

⁵ Srov. HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*, s. 64.

přikazovat, ale předkládá spíše jistá doporučení a snaží se přesvědčit okolí o vhodnosti nějakého konkrétního chování.⁶

Matoušek ji ve svém Slovníku sociální práce charakterizuje následovně: „*Moc je uplatnění přímého vlivu na chování lidí, případně na jejich přesvědčení. Potencionální moc je schopnost takový vliv vykonávat, aktuální moc je uplatňování tohoto vlivu. Ten kdo moc uplatňuje, si to nemusí uvědomovat, stejně jako ten, kdo je k něčemu nucen. Moc může být uplatňována mezi dvěma nebo více jedinci, mezi dvěma různými profesemi, mezi dvěma odlišnými institucemi, uvnitř jedné profese mezi různými stupni v hierarchii pozic. V sociální práci může moc vůči klientovi uplatňovat profesionál i dobrovolník, ale také klient vůči pracovníkovi.*“⁷

Jindy je moc vnímána jako schopnost prosadit svou vůli případně i proti vůli jiných a patří tedy v tomto širokém smyslu ke každému člověku. V tomto smyslu se někdy hovoří o všudypřítomné "vůli k moci". Pokud se moc prosazuje mezi lidmi, zahrnuje v sobě otevřeně či skrytě moment donucení nebo hrozby násilím a bývá tedy zdrojem konfliktů. K těm dochází tehdy, když se setkají dva nositelé moci, přičemž tento konflikt může – i když nemusí – vyústit v násilí.

Sokol podotýká, že moc náleží i jiným živým tvorům. Připodobňuje fungování moci v lidském společenství k vzorcům chování společensky žijících živočichů, například primátů nebo ptáků. V této souvislosti popisuje sociální hierarchii zvířecích skupin, takzvaný „klovací řád“. Tato teorie vychází z pozorování chování slepic a jejich střetů a konfliktů, je však aplikovatelná i na lidské vzorce chování. Všimá si, že slepice se v případě konfliktu jen zřídka pouštějí do skutečně násilného střetu. Pouze naznačí klovnutí a ta druhá uskočí. Tento vzorec funguje díky tomu, že aktéři konfliktu jsou schopni rozlišovat mezi ostatními příslušníky skupiny a dále jsou schopni si pamatovat výsledky předešlých střetů. To zajišťuje vznik určitého spontánního uspořádání. To je utvrzováno i sledováním konfliktu druhých jedinců a jejich znaků jako jsou velikost, váha, rozhodnost a podobně. „Klovací řád“ tak výrazně omezuje násilí uvnitř skupiny.

Aplikován na lidské skupiny vyvrací představu, že při absenci či zhroucení řádu ve společnosti by musely nutně vést k „válce všech proti všem“. Alternativou společenského řádu tak není prostý boj mezi jedinci, ale právě „klovací řád“. Sokol dále

⁶ Srov. LUKAS, J.; SMOLÍK, J. *Psychologie vůdcovství: Lídři a uplatňování moci*, s. 59.

⁷ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 113.

podotýká, že tento princip lze vysledovat i v oblasti politiky a to i na mezinárodní úrovni.⁸

Obecně lze konstatovat, že každý žije v nějaké společenské skupině. Rozdělení moci ve společnosti se realizuje na základě otázky, kdo bude v této skupině vůdcem a kdo podřízeným. Boj o moc se někdy nazývá bojem o „uznání“, o uznání vlastní moci druhými. V moderní době se nejčastěji projevují jako boj o určitou formu společenské demokracie. V moderní společnosti je donucování monopolizováno státem. Moc jedinců je projevem vyšší pozice ve společenském vztahu. Často vychází ze sociální struktury. Typickým zdrojem strukturní moci bývá obvykle majetek nebo pozice ve veřejné správě.⁹

Vnímání moci jako takové však není neměnnou veličinou, naopak, v průběhu dějin se velmi významně mění. V tomto směru došlo oproti časům minulým ke značnému posunu vnímání autorit. Žádný jiný charakteristický rys naší kultury nebyl v posledních dvaceti letech tolik posilován jako nárok na rozhodování o sobě samém. Tomu dnes odpovídá také změněný postoj lidí ke všem institucím, které slouží k řízení druhých, např. autoritám, institucím a k normám.¹⁰

Ústup autoritářství v posledních dvaceti letech je velmi výrazný. K důrazu, který je dnes kladen na důležitost osobní svobody, přispěly, dle mého názoru, jednak významné společenské změny v naší zemi po listopadu 1989 a demokratizace naší společnosti, ale i další faktory, ke kterým patří například vzdělání. Zulehner se domnívá, že: „*Vzdělání vyslovalo nárok na rozhodování o sobě samém. Přispěl k tomu také silný požadavek mladé generace, aby mohla utvářet svůj život podle vlastních představ.*“¹¹ Nepochota mladých podřizovat se jakýmkoliv autoritám s sebou sice přináší větší pocit osobní svobody, ale také negativní projevy, které mohou vyústit až v anarchistické postoje. Zdravý postoj k moci tedy osciluje někde mezi závislostí a svobodou.

⁸ Srov. SOKOL, J. *Moc, peníze a právo*, s. 20.

⁹ Srov. TISCHNER, J. *Etika solidarity*, s. 50.

¹⁰ Srov. ZULEHNER, P. M. *Církev: Přístřeší duše, Situace a perspektivy dnešní církve*, s. 33.

¹¹ ZULEHNER, P. M. *Církev: Přístřeší duše, Situace a perspektivy dnešní církve*, s. 34.

1.2. DRUHY MOCI

Pojďme se nyní zaměřit na jednotlivé druhy moci. Jak již bylo výše naznačeno, moc může mít mnoho různých podob. Tyto podoby vycházejí jednak z jejích rozdílných charakteristik, nebo podle jejího nositele. Pochopitelně existuje nespočet různých teorií a členění.

V zásadě můžeme moc dělit na „moc nad“ něčím a „moc k“ něčemu. „Moc k“ chápeme jako sílu, schopnost vykonat případně vytvořit něco, co jiní nedokáží. Nosnějším se zdá být koncept „moci nad“, který lze rozdělit na moc nad přírodou, moc nad sebou, moc nad okolnostmi, moc nad bohatstvím a moc nad lidmi.

- **Moc nad přírodou** – jakožto porozumění zákonitostem přírody a fungování společnosti. Lze ji rovněž označit jako moc „bezmocnou“, neboť neslouží primárně k ovládnutí druhých.
- **Moc nad sebou** – jako možnost člověka určovat si konkrétní cíle a schopnost cílevědomě k nim směřovat. V psychologickém pojetí ji lze chápat jako sebeovládání či sebekontrolu.
- **Moc nad okolnostmi** – lze chápat jako schopnost překonávat překážky, které stojí v cestě k dosažení cíle a umění využívat různé okolnosti v náš prospěch.
- **Moc nad bohatstvím** – neboli ekonomická moc je spojená s vlastnictvím, které umožňuje kumulovat bohatství a v souvislosti s tím dává schopnost ovlivňovat procesy ve společnosti a přetvářet je tak ve svůj prospěch.
- **Moc nad lidmi** – nejrozšířenější pojetí moci, jako schopnost prosazovat své vlastní zájmy na úkor zájmů druhých. Dříve toto pojetí obsahovalo poměrně významný prvek násilí, tento aspekt však stále více ztrácí na své váze.¹²

Chápeme-li moc, stejně jako Max Weber, jako možnost uplatnění něčího přání nad přáními druhých, pak ji můžeme dle aktuálního i historického pojetí členit na:

¹² Srov. LUKAS, J.; SMOLÍK, J. *Psychologie vůdcovství: Lídři a uplatňování moci*, s. 62 – 63.

- **Moc trestající** – ta kalkuluje s přiměřeným, spravedlivým trestem, který odpovídá konkrétnímu provinění. Vyhrožuje i tím, co by se mohlo stát, kdyby se určité hrozby staly skutečností. Pracuje s pojmy osobní či veřejné pokárání.
- **Moc kompenzační** – tato moc naopak nabízí určité odměny. Jako kompenzační moc je chápána také pochvala. V raných stádiích vývoje společnosti měla podobu například přidělení půdy či podíly na produktech. Přírozenou formou kompenzační moci se později staly peníze, neboť i ve mzdě je obsažen fakt podřízenosti.
- **Moc podmíněnou** – taková moc staví na změně víry, přesvědčení či postojů. Zásadní roli zde hraje komunikace a v jejím rámci pak přesvědčování. Obsahuje značný aspekt ovlivňování, který může nabýt až podoby manipulace.

Trestající a kompenzační moc se objektivně opírají o základní pilíře společnosti, tedy o zákony a strukturaci rozdělování zdrojů. Oproti tomu moc podmíněná má především silný aspekt subjektivní, v podobě role jednotlivce a jeho osobnostních kvality v rámci komunikace a vzájemného ovlivňování při společenské interakci.

Tyto rozdíly vycházejí především z rozdílných zdrojů moci. Jejich vymezením pak můžeme lépe pochopit mechanismus jejich působení. Weber vymezuje tři zdroje moci:

- Osobnost
- Vlastnictví
- Organizaci

Moc, která je vázaná na osobnost člověka je spojena s dalšími dílčími atributy jako jsou:

- Fyzická stránka (síla)
- Duševní kvality
- Morální jistota
- Osobnostní vlastnosti

Je-li zdrojem moci osobnost člověka, pak v historickém pohledu vystupovala především v souvislosti s fyzickou převahou jedince v podobě trestající moci. V této podobě přetrvává i dnes, zvláště mezi dětmi. Později začíná jedinec, v souladu se svým duševním vývojem, oceňovat spíše duševní a osobnostní kvality člověka. V dnešní době hraje významnější roli spíše moc podmíněná, uplatňující se na základě osobního příkladu, komunikace a přesvědčování. Konfrontace, která je založena pouze na silovém působení by tak již neměla patřit mezi vzorce prosazování moci jedincem.

Moc vlastnictví se projevuje zvláště pomocí kompenzační moci. Klíčovou roli zde hrají peníze, jako hlavní atribut vlastnictví. Tento druh moci s sebou sice přináší určitý prvek podřízenosti se „chlebovárci“, ale ne tak přímý a zásadní. Je možné si všimnout, že v současné době volí někteří jedinci stále častěji vzorec výrazného podřízení se či dokonce úplné ztráty hrdosti a cti, za účelem získání atraktivní odměny.

Nejdůležitějším zdrojem moci se postupně stává organizace. Tu je možno více než s mocí trestající a kompenzační spojovat s mocí podmíněnou. Ta je nahlížena jako určitý produkt přechodu od viditelného a objektivního přesvědčování k tomu, čemu jedinec uvěřil, že je správné. Podmíněná moc je tak zřetelná i v oblasti reklamy a role médií. Ty se často stávají silným mocenským nástrojem a jejich působení nemusí být jedincem vůbec vnímáno.

V demokratických způsobech vládnutí jsou tyto tři zmíněné instrumenty prosazování moci, tedy odměna, trest a podmíněná moc, obvykle v různých poměrech a míře kombinovány.¹³

Výše uvedené vymezení tří různých podob moci nám ukazuje na určitý posun uplatňování moci spojený s vývojem lidstva. Lze vystopovat trend posunu směrem od moci trestající k moci podmíněné.

French a Ravense nespokojili pouze se třemi typy moci a vytvořili asi dosud nejčastější klasifikaci moci. Ti rozdělili moc do pěti kategorií: Moc odměňovací, moc donucovací, moc legitimní, moc referenční, moc expertní.¹⁴ Toto členění bylo následně nepatrně modifikováno. Později identifikoval Colins a Raven (1969) šest forem společenské moci. Některé z těchto forem moci má jenom vůdce, zatímco ostatní mohou mít i jiní členové skupiny, namísto vůdce:¹⁵

¹³ Srov. BEDRNOVÁ, E.; NOVÝ, I. *Moc, vliv, autorita*, s. 10 – 15.

¹⁴ Srov. TSUI, M. *Social work supervision: Contexts and concepts*, s. 93.

¹⁵ Srov. HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*, s. 64.

- **Moc odměňovat** – je založena na vnímání jejího nositele jako schopného druhého odměňovat ať již v psychologickém či jiném smyslu. Síla vlivu této moci je určována hodnotou odměn, které může vůdce nabídnout.
- **Donucovací moc** – podobá se odměňovací moci, ale je založena spíše na negativním vnímání jejího držitele, který je schopen ostatní trestat ať již v psychologickém či jiném smyslu v případě, že se nějakým způsobem nepřizpůsobí jeho požadavkům.
- **Referenční moc** – moc dosažená díky tomu, že ostatní členové skupiny se touží s daným jedincem identifikovat. Představitel moci pro ně představuje určitý vzor díky své sociální atraktivitě. Na rozdíl od předchozích dvou mocí nepřináší tato moc ani odměny za konformitu ani tresty za její nedodržení. Členové skupiny se snaží s nositelem moci identifikovat a přejímají jeho názory a postoje. Snaží se tak stát členem určité přitažlivé skupiny, takzvané referenční skupiny.
- **Expertní moc** – moc vyplývající z toho, že určitý člověk má větší znalosti než ostatní členové skupiny. Může být založena na všeobecných znalostech či na znalostech v některé úzce konkrétní oblasti lidské činnosti. Jedinec vnímá druhého jako experta jednak ve srovnání s vlastními znalostmi a dovednostmi, jednak ve srovnání s obecnými normami kulturního okruhu.
- **Legitimní moc** – je druh formální moci, kdy je držitelům moci přiznáno právo vynucovat dodržování určitých internalizovaných základních norem a hodnot, které jsou sdíleny určitou sociální skupinou, nebo přímo státem.
- **Informační moc** – moc založená na vlastnictví či znalosti určitých informací a schopnosti je vhodně a logicky prezentovat.¹⁶

Toto dělení moci bývá označováno za klasické či standardní, ale někdy mu bývá vytýkáno, že nerozlišuje mezi vlivem a mocí. Jakýkoliv interpersonální vztah v něm je vnímán jako podřízení se nějakému druhu moci. Například ovlivňovat druhého

¹⁶ Srov. LUKAS, J.; SMOLÍK, J. *Psychologie vůdcovství: Lídři a uplatňování moci*, s. 63 – 64.

přesvědčováním není totéž co mít nad nimi moc, která je daná a o níž není nutno druhé přesvědčovat.¹⁷

Ve větších skupinách, kde je také větší potřeba koordinované činnosti, se vždy vyskytují vůdci, kolem nichž se shromažďují skupiny jejich následovníků. Tím dochází ke kumulaci moci. Tato shromážděná moc se obrací jak navenek, tak dovnitř skupiny jakožto *panství*. Weber v této souvislosti rozlišuje mezi pojmy:

- elementární **mocí** (německy *Macht*), s níž se prosazuje každý živý tvor a která tedy patří k životu vůbec (opakem takové moci je bezmoc)
- **panstvím** (německy *Herrschaft*), čili akumulovanou, více či méně institucionalizovanou mocí jednotlivce, případně skupiny nad určitou společností.

V rozvinutém panství vyvstává jednak nutnost distribuce moci a rovněž vyvstává otázka po její legitimitě. Nejvlivnější pokus o rozlišení různých typů autority podnikl Max Weber. Ten rozlišuje tři druhy legitimního panství. Vytvořil tak tři ideální typy, které sám pokládal za pouhé pojmové modely, které však mohou objasnit a vysvětlit složité politické vládnutí.

- **Tradiční panství** – v tradičních společnostech se autorita opírá o úctu k ustáleným zvykům a tradicím. Tradiční autorita se považuje za legitimní proto, protože „vždy existovala“ a dřívější generace ji přijímaly. V praxi zpravidla v podobě nějakého hierarchického systému. Ten vzniká tím, že společnost uznává pravidlo nástupnictví: po zemřelém panovníkovi nastoupí například nejstarší syn. Takové panství, charakteristické pro monarchie, může být trvalejší, jeho nevýhodou je, že nezaručuje kvality panovníka. Pokud je legitimní nástupce málo schopný, dochází často ke vzpourám a palácovým převratům ve prospěch schopnějšího.

V moderních industriálních společnostech se tento typ autority zachoval v důsledku enormní rychlosti sociálních změn málo. Určité pozůstatky tradiční autority můžeme dosud nalézt například ve Spojeném království, Belgii či Španělsku.

¹⁷ Srov. LUKAS, J.; SMOLÍK, J. *Psychologie vůdcovství: Lídři a uplatňování moci*, s. 64.

- **Charismatické panství** – tato forma autority je založena především na síle jednotlivcovy osobnosti. Tento druh moci nad ostatními na sebe strhne člověk s mimořádnými schopnostmi, s výrazným charismatem. Právě tímto způsobem organizované panství obvykle vzniká. Nesouvisí se statusem, sociálním postavením nebo funkcí příslušné osoby, nýbrž pouze s jejími kvalitami, mezi něž musí nutně patřit především umění působit na lidi. V některých případech stojí politické vůdcovství zcela na charismatické autoritě, jako například v případě fašistických vůdců Mussoliniho, Hitlera, Stalina či Mao Ce-tunga. Tito vůdové si často potřebné charisma „vyrábí“, promyšleným pěstováním svého mediálního obrazu a zdokonalováním svých řečnických schopností, čímž budují do detailů propracovaný „kult osobnosti“.

Charismatická autorita mnohdy požaduje po svých stoupencích projevení poslušnosti a zbožného uctívání. Staví se do pozice spasitele společnosti, který svou zemi zachrání, osvobodí či od základu přetvoří.

Slabinou takového čistě osobního panství je to, že při smrti vůdce či panovníka hrozí její postupný rozpad.

- **Racionální, legální panství**– podle Webera je to nejvýznamnější druh autority, který již téměř zcela nahradil autoritu tradiční a v moderních společnostech se stal hlavním nástrojem organizování. Vzniká tak, že obecně uznané pravidlo nestanoví nástupce, nýbrž pravidla pro jeho výběr (volbu). Moderní demokratické společnosti se navíc snaží osobní moc vládce spíše omezit a součástí pravidel se tak stává pevně stanovené období, po němž se volba musí opakovat.¹⁸

Tato autorita vyvěrá z úcty k „vládě práva“, pravomoci jsou jasně právně vymezeny. Tím je zajištěno jasné stanovení toho, co který zastávce jednotlivé funkce může činit. Přínosem je navíc větší dělba práce a s ní spojená vyšší výkonnost systému.

Weber si byl zároveň vědom i určité negativní stránky byrokratické autority. Upozornil na to, že cenou za vyšší výkonost je odosobněnější a chladnější

¹⁸ Srov. SOKOL, J. *Moc, peníze a právo*, s. 20.

sociální prostředí v podobě byrokratických forem organizace, kterému lze jen těžko čelit.¹⁹

Druhy autority však můžeme rozlišovat i jinak, jako:

- **autoritu *de jure*** – tato je vymezena právem, uplatňuje se v souladu s určitým souborem norem, které určují kdo a v jakých věcech má autoritu. O osobě tak můžeme říci, že má autoritu *de jure*, čímž myslíme, že její pravomoci jsou dány konkrétní funkcí.
- **Autorita *de facto*** – se projevuje v praxi, v případech, kdy se autorita nepochybně uplatňuje i bez toho, že byla nositeli dána nějakým souborem procedurálních pravidel. Její nositel ji požívá na základě jistých odborných znalostí v určité oblasti.²⁰

Jak již jsem zmínil výše, v přirozeně vzniklých skupinách dochází ke kumulaci moci, ale zároveň dochází k jejímu shromažďování do určitých rukou. Takovýto držitel moci se stává vůdcem, který skupinu řídí a zavádí svá pravidla, která regulují její fungování. Vůdce, tedy autorita, se stává tvůrcem norem. Tuto normotvornou funkci autority zmiňuje i Anzenbacher. Domnívá se, že osoby mohou být pro sociální útvary autoritami v oblasti norem dvojím způsobem: jejich kompetence stanovit normy je buď povahy formální, nebo neformální. V případě neformální autority jde o to, že konkrétní osoby se na základě určitých mimořádných vlastností těší tak veliké vážnosti, že se jim v dané společnosti neformálně přiznává více či méně rozsáhlá normotvorná kompetence. V případě formální autority je normotvorná kompetence institucionalizovaná, má charakter úřadu. Klasické paradigma této varianty představují vládci-filosofové u Platóna. Jelikož jako filosofové dobře znají to, co je pravdivé a dobré o sobě, je jim svěřen úřad, aby vládli a stanovili, co je pravdivé a dobré pro fungování státu a celé společnosti.²¹

V současné době mají paradigma formální autority naplňovat politici, kteří jsou voleni k tomu, aby prosazovali vůli jednotlivců. Každou společnost charakterizuje

¹⁹ Srov. HEYWOOD, A. *Politická teorie*, s. 122 – 125.

²⁰ Srov. Tamtéž.

²¹ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 113 – 114.

vzájemná podpora, spolupráce a trvalá snaha o zamezení násilí. Tímto způsobem je jim delegována moc, v tomto případě politická. Tato moc je vždy založena na konsensu, tedy souhlasu. Moc tedy vzniká ze sumy souhlasu, který je jí dán. Stabilita moci spočívá v neposlední řadě v nespornosti takového souhlasu. Kde je moci odňat souhlas, eroduje kontrola násilí a hrozí její eskalace. Takových projevů násilí jsme při sledování světových událostí denně svědky.

Každou společnost charakterizuje vzájemná podpora, spolupráce a trvalá snaha o eliminaci násilí.²² V tomto kontextu vystupuje násilí proti konsensu moci. Jaký je tedy vztah moci a násilí? Pojmy moc a násilí nejsou totéž. S násilím si obvykle spojujeme něco, co je blízké a přítomné. Násilí většinou působí důrazněji a bezprostředněji než moc. Jde o jakousi podobu moci, ale na nižším a animálním stupni.²³ S tímto konstatováním ovšem nevystačíme. Beck uvádí, že moc a násilí jsou protiklady. Kde první vládne absolutně, druhé neexistuje. Kde však moc nějakým způsobem oslabena, vzniká prostor pro působení násilí. Násilí může moc zničit; je zcela neschopno moc vytvářet. Dodává, že i ta největší moc může být násilím zničena.²⁴

1.3. LEGITIMITA MOCI

V předchozích kapitolách se několikrát vyskytl pojem legitimní autorita či legitimita moci. Pojdme si nyní objasnit, co tento pojem vlastně představuje. Legitimita se obvykle definuje jako „oprávněnost“. Tím nabývá klíčového významu při rozlišování moci a autority. Legitimita je kvalita, která nařízení či příkazu dodává autoritativní čili závazný charakter. Tím zajišťuje, že ho bude uposlechnuto spíše z povinnosti než ze strachu. Autorita a legitimita jsou pojmy úzce svázané a jsou často užívána jako synonyma. Častěji se však pojem autorita užívá v souvislosti s osobami, legitimita především v souvislosti s politickými režimy.

Z výše uvedeného vyplývá, že není-li vláda legitimní, může svou mocenskou pozici udržovat pouze zastrašováním a používáním hrubého násilí. Rousseau tuto myšlenku vyjádřil ve svém díle *O společenské smlouvě* (1762) v tom smyslu, že ani ten nejsilnější není dost silný, aby byl vždy pánem, nepřemění-li svou moc v právo

²² Srov. SOKOL, J. *Moc, peníze a právo*, s. 61.

²³ Srov. CANETTI, E. *Masa a moc*, s. 323.

²⁴ Srov. BECK, U. *Moc a protiváha moci v globálním věku*, s. 104 – 105.

a poslušnost v povinnost. Nejčastěji používáme tento pojem ve Weberově pojetí, kdy chápeme legitimitu jako přesvědčení o „právu vládnout“. Systém má tedy legitimní moc, pokud jsou lidé dobrovolně ochotni ji respektovat a poslouchat. Většina filosofů politiky se snaží nějakým způsobem definovat nějaký morální nebo racionální základ legitimacy. Například Aristoteles zastával názor, že vládnutí je legitimní pouze tehdy, sleduje-li se jím prospěch celé společnosti a ne pouze egoistické zájmy vládnoucího. Rousseau se domníval, že vláda je legitimní jen tehdy, opírá-li se o „obecnou vůli“.²⁵

Pojem legitimita tu nezmiňuji pouze náhodně. V kontextu moci v pomáhajících profesích má tento pojem své opodstatnění. Každý nositel moci, tedy i pomáhající, by se měl zamýšlet nad tím, jakého charakteru je jeho moc nad klientem, odkud tato moc pochází, co je jejím zdrojem a zvláště pak se tázat po tom, zda je jeho moc legitimní. Zda má právo zasahovat do života klienta, pakliže ano, do jaké míry je jeho zásah oprávněný a jakým způsobem tento zásah může ovlivňovat lidskou důstojnost a sebepojetí klienta a jeho právo na sebeurčení.

Vyvstává zde také otázka po vhodné míře přejímání odpovědnosti za klienta. To není lehký úkol a pomáhající se přesto musí s tímto dilematem často vyrovnávat. Míra přebírání odpovědnosti za klienta vychází i z různých pohledů na pojetí člověka v daném společenském rámci. Různé teorie lidské přirozenosti se různí svým pohledem na obraz člověka, jeho důstojnost, právo na sebeurčení, jeho svobodu, jeho ovlivnitelnost či naopak nedotknutelnost.

²⁵ Srov. HEYWOOD, A. *Politická teorie*, s. 128 – 129.

1.4. DEFORMACE MOCI

Problém zneužití moci má nejen rovinu etickou, ale také trestně právní. Je třeba si uvědomit, že zneužití moci může mít mnoho podob. Může se jednat o celou škálu zacházení s mocí, od manipulace klientem (ať již vědomou či nevědomou), přes přímý či nepřímý nátlak až po rovinu trestně právní, tedy spáchání trestného činu. V této kapitole se zaměřím na různé „deformace“ moci a pokusím se popsat rizikové oblasti jejího zneužití, jako jsou zneužití osobních a citlivých údajů, porušení lékařského či zpovědního tajemství.

Významným projevem deformace moci je především její zbytnění. To bývá nejčastěji spojováno s osobnostními faktory. Vzniká tam, kde je jedinec v postavení natolik uznávaném a dostává se mu takových prostředků, že to začíná považovat za samozřejmé. Dožaduje se stále vyššího uznání, a pakliže má i vysoké aspirace a ješitnost, začne se u něj projevovat stále větší potřeba moci. Mění se tak postupně jeho způsob jednání, přičemž vzniká tendence vidět ostatní jen jako podřízené jedince, jejichž úkolem je uspokojování jeho individuálních potřeb. Čím větší sociální prostor z hlediska svého společenského postavení pak jedinec má, tím rychlejší a silnější jsou tyto nepříznivé změny. Na základě vzniklého pocitu vlastní všemohoucnosti dochází k deformaci v duchu „možné je všechno“. Takovýto nositel moci však snadno může o svou moc přijít. Zbytnělá moc sice může vydržet relativně dlouho, ale pakliže je její nositel náhle sesazen, často hrozí ztráta jeho důstojnosti a v některých případech až života.

Deformace moci týkající se organizace se projevuje v podobě byrokracie. Ta je sice v určité míře nezbytná k zajištění chodu a fungování organizace, ale hrozí zde riziko, že byrokracie překročí žádoucí a opodstatněnou míru. Jsou vysledovány tendence k rozrůstání se byrokracie pomocí vlastních mechanismů fungování až do rozměrů, kdy si vystačí sama a občan je manipulován úřadem či úředníky. Vzniká zde rovněž širší prostor pro úplatky a korupci, čímž se opět zvyšuje moc jedinců, kteří jménem organizace vystupují.

S deformacemi moci bývá často spojen i boj nositelů moci o její udržení. Mocný, který si zvykl být na výsluní společnosti toto místo nerad opouští. Snaží si svou pozici udržet za každou cenu. Ve svém jednání začíná používat prvky vydírání, nátlaku, udávání a násilí, které mnohdy přeroste až do podoby organizovaného zločinu. Moc se

stává samočinným artefaktem a nemá již nic společného se službou společnosti. Slouží pouze svému nositeli a to etiku postrádajícím způsobem.²⁶

Dalším příkladem zneužití moci je neoprávněné zacházení s osobními a citlivými údaji klientů. Poskytování pomoci klientovi s sebou automaticky přináší i administrativní stránku, ke které patří i sběr a uchovávání osobních a citlivých údajů. Na ochranu těchto údajů jsou v dnešní době kladeny stále vyšší nároky, právě z důvodu možnosti je snadno zneužít.

Základním právním předpisem upravujícím ochranu osobních údajů v České republice je zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů. Účelem tohoto zákona je zajistit ochranu osobních údajů, způsob jejich zpracování a předávání a rovněž upravit vztahy, které v souvislosti s nimi vznikají. Zákon se vztahuje na osobní údaje, které zpracovávají státní orgány, orgány územní samosprávy, jiné orgány veřejné moci a fyzické a právnické osoby a na veškeré zpracování osobních údajů, automatizovaně či jinými prostředky. Na základě zákona dochází ke zřízení nezávislého Úřadu pro ochranu osobních údajů.

Přísnější ochranu než osobní údaje požívají tzv. „citlivé údaje“. Za „citlivý“ je označen údaj, který vypovídá o národnostním, rasovém nebo etnickém původu, politických postojích, členství v odborových organizacích, náboženství a filozofickém přesvědčení, odsouzení za trestný čin, zdravotním stavu a sexuálním životě subjektu údajů a genetický údaj subjektu údajů. Citlivým údajem je také biometrický údaj, který umožňuje přímou identifikaci subjektu údajů.²⁷

Vzhledem k tomu, že pomáhající s takovými údaji denně nakládá, představují značné riziko jejich zneužití. Může se jednat o využití informací o klientovi k vlastnímu prospěchu či jejich neoprávněné poskytnutí dalším osobám. O klientovi jsou často uchovávány velmi podrobné informace týkající se jednotlivých sfér jeho života, jako jsou zdravotní stav, diagnózy, rodinná situace, finanční situace, informace o páchání trestné činnosti či informace o sexuálním životě. Poskytnutí takových informací pomáhajícímu je ze strany klienta jakýmsi aktem důvěry. Klient věří tomu, že tyto informace budou sloužit pouze k tomu, aby pomáhajícímu pomohly nalézt správný a účinný způsob pomoci. Pomáhající by tedy měl brát ohled nejen na dodržování zákona, ale i na tento závazek vůči klientovi, který je založen na projevené důvěře.

²⁶ Srov. BEDRNOVÁ, E.; NOVÝ, I. *Moc, vliv, autorita*, s. 24 – 28.

²⁷ Srov. *Úřad pro ochranu osobních údajů* [online].

Pokud se nějakým způsobem vůči tomuto závazku proviní, dojde ke zneužití klientovi důvěry. V praxi pak tyto informace mohou sloužit například k nátlaku na klienta či dokonce k jeho vydírání.

Obdobný problém můžeme nalézt i ve sféře zdravotnictví v podobě „lékařského tajemství“. Hippokratova přísaha v jednom ze svých bodů uvádí, že o všem co uvidím a uslyším při své praxi, zachovám mlčení a podržím to jako tajemství. Tato etická norma je jedním ze základních prvků vzájemné důvěry mezi lékařem a pacientem. V dobách Rakousko-Uherska a následně československé republiky bylo lékařské tajemství dáno zákonem, později v roce 1952 byl tento pojem rozšířen na kategorii „povinné mlčenlivosti“. Tato mlčenlivost může být prolomena pouze v zákonem stanovených případech.²⁸ Zvláště v poslední době je, v souvislosti se zavedením zdravotnické dokumentace v elektronické podobě, aktuální téma správného vedení této dokumentace a zamezení jejího zneužití. I zde se skýtá výrazné riziko zneužití těchto informací, které dávají pomáhajícímu do rukou nad klientem značnou moc. O případech takového jednání se dozvídáme ze sdělovacích prostředků. V praxi se, bohužel, stávají i případy, kdy lékař pacientovi oznámí smyšlenou diagnózu a následně pak od pacienta inkasuje značné finanční prostředky za vymyšlená vyšetření či léčebné kúry. Takový případ je typickým příkladem zneužití moci pomáhajícího nad klientem, který je (nebo se domnívá, že je) nemocný a tudíž obzvláště zranitelný.

Podobný problém můžeme nalézt i v oblasti víry. Například katolický duchovní je vázán takzvaným „zповědním tajemstvím“. Rovněž zde je ústředním tématem důvěra, která je vkládána do duchovního, kterému jsou během „obřadu pokání“ svěřovány osobní a důvěrné informace. Předmětem zповědního tajemství jsou vyznané těžké i lehké hříchy, ale také všechny jiné vědomosti týkající se osoby penitenta, které sdělil zповědníkovi během vyznání. Zповědník nesmí nikdy porušit zповědní tajemství, i kdyby šlo o ochranu jeho vlastního života. Tato povinnost trvá dokonce i po smrti penitenta. Zповědní tajemství je tedy absolutně neporušitelné. Tato mlčenlivost je respektována i z pohledu českého světského práva. Zákonem stanovená ohlašovací povinnost se nevztahuje na informace nabyté během obřadu pokání.²⁹

Pokud by zповědník takto nabyté informace nějakým způsobem zneužil, například ve svůj prospěch, provinil by se tak na důvěře, která v něj byla vložena. Tím,

²⁸ Srov. GOLDMANN, R.; CICHÁ, M. *Etika zdravotní a sociální práce*, s. 85.

²⁹ Srov. PLAVEC, K. *Zповědní tajemství je absolutně neporušitelné* [online].

že jsou mu svěřovány informace, které by penitent často nikomu jinému nesvěřil, vzniká tak moc, se kterou musí umět zpovídací zacházet. Na duchovního je tak kladeno velké břemeno, například v situacích kdy se dozví informace o spáchání nějakého zločinu. Na jedné straně cítí jako svou morální povinnost tuto skutečnost ohlásit a přispět tak k potrestání viníka, ale zároveň je vázán zpovědním tajemstvím. Vyrovnat se správně s takovou situací je pro duchovního dilematem, které na něj klade vysoké morální nároky.

1.5. LIDSKÁ PŘIROZENOST V KONTEXTU MOCI

Téměř všechny politické doktríny a názorové systémy vycházejí z nějaké teorie lidské přirozenosti. Slovy lidská přirozenost chápeme to co je pro všechny lidi podstatné a co je neměnné. Zabývají se tím, co je člověku vrozené, tedy přirozené a co si osvojuje výchovou a společenskou zkušeností. Dalším významným tématem při hledání lidské přirozenosti je otázka vlivu intelektu versus instinktů. Zabývají se rolí racionality v lidském rozhodování a chování. Podstatnou je také role jednotlivce ve společnosti a otázka konkurence versus kooperace.³⁰

Každá z teorií si tak vytváří vlastní konstrukt člověka a z něho vyplývající model jeho přirozenosti. To, jakým způsobem na člověka nahlíží také zásadně ovlivňuje způsob jakým k němu přistupuje v rovině užívání moci a zvláště pak její legitimacy.

Z toho lze vyvodit, že pojetí člověka vycházející z teorií, které se nachází spíše v levé části pomyslného politického spektra bude odlišné od pojetí, které bude blízké spíše pravicové orientaci.

Teorie, které vycházejí z liberalismu, přikládají značnou důležitost individualismu. Věří v zásadní důležitost lidského jedince a snaží se všemožně podporovat jeho individuální svobodu. Na jednotlivce pohlíží jako na racionální bytost, která má mít právo na maximální svobodu, která je v souladu se stejnou svobodou svých spoluobčanů. Zastánci liberálních teorií míní, že jednotlivci jsou v podstatě soběstační a pokud je to možné, měli by odpovídat za své vlastní životy a za podmínky v nichž žijí. Oceňováno je nadání jednotlivce a jeho usilovná práce.³¹ Důraz na přirozenou

³⁰ Srov. HEYWOOD, A. *Politická teorie*, s. 29 – 37.

³¹ Srov. Tamtéž, s. 39 – 40.

důstojnost a svobodu člověka sdílí liberalismus s konzervatismem. Ten však klade větší důraz na tradici, pevný řád a snahu udržet ve společnosti *status quo*. To se promítá i do přístupu k užívání moci. Podle konzervativce nemůže autorita bez moci k donucování – byť třeba skryté – plnit svou skutečnou funkci a tou je udržování zákona a pořádku a vytváření možností spolupracovat.³²

Zaměříme-li se tedy na sféru moci, vidíme, že liberalismus naopak na jedné straně omezuje prostor státní moci tím, že sama státní moc zaručuje subjektivní prostory jednání jako základního práva. Na druhé straně se státní moc musí sama rozčlenit, aby vyloučila v politickém systému zlovůli a stanovila jasné kontrolní mechanismy a zaručila právní jistotu.³³

Liberalismus vyjadřuje ucelenou představu o lidském blahu a lidské důstojnosti. Tato představa, která řadě politických ideálů, k nimž se často přistupuje rozptýleně, dává význam, konkrétní podobu a jednotu. Jádro tohoto hlubšího a jednotu zakládajícího pojetí spočívá v etice, a nikoli v politice, která se chápe tak, že je na etice nezávislá.³⁴

Jednou z opor liberalismu je utilitarismus. Jedná se o empiristickou teorii odůvodnění norem. Podle ní jsou jednání nebo pravidla mravně správná tehdy, když jsou jejich následky optimální pro štěstí všech jedinců, jichž se jednání dotýká.³⁵ Rovněž vychází z předpokladu, že pouze sám jedinec je schopen se morálně rozhodovat, jelikož je sám nejlépe schopen definovat co mu přináší štěstí a co způsobuje strast. Utilitarismus tedy staví na rozmanitosti a svobodě a po každém jedinci vyžaduje, aby se jako bytosti usilující o štěstí vzájemně tolerovali.

Z výše uvedených principů je zřejmé, že problém uplatňování moci a otázku její legitimacy tedy bude liberálně smýšlející pomáhající pojímat tak, aby co nejméně zasahoval do klientovy osobní svobody. Většinu odpovědnosti přenesl na klienta samotného, bude vyžadovat jeho aktivní přístup v procesu řešení problému. Bude volit spíše formu dialogu před direktivním způsobem práce s klientem. Domnívám se, že bude co nejvíce eliminovat paternalismus a přímému užití moci se bude vyhýbat. Bude též velmi dbát na stanovení a následné dodržení hranice kam až jeho pomoc má a může zajít.

³² Srov. STANKIEWICZ, W. J. *Hledání politické filosofie: Ideologie na sklonku dvacátého století*, s. 67.

³³ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 58.

³⁴ Srov. DWORKIN, R. Svoboda, rovnost a společenství In KIS, J. *Současná politická filosofie*, s. 278.

³⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 41.

Jiný přístup můžeme naopak očekávat od pomáhajícího spíše levicově orientovaného. Pro sociálně demokratické myšlení je příznačný zájem o lidi stojící na nejnižších příčkách společenského žebříčku, slabé a zranitelné. Klade důraz na nutnost solidarity silnějších se slabšími a s tím spojené redistribuce. Vychází částečně z marxismu, navazují na etický či utopický socialismus, ale čerpají i z liberálních představ o pozitivní svobodě. Důraz je zde kladen především na rovnost a sociální spravedlnost.³⁶

Tomu odpovídá i vize člověka a jeho přirozenosti. Jedinec je zde chápán spíše jako součást společnosti, která jeho život zásadně ovlivňuje. Zastává názor, že jedinci by měla být přiznána rovnost a sociální spravedlnost. Jedince vnímá spíše jako slabého jednotlivce, který není schopen čelit ekonomicko-sociálním tlakům ve společnosti a je třeba o něj pečovat a tyto tlaky regulovat.

Tento pohled na člověka vnáší do sociální práce ve větší míře přejímání odpovědnosti za klientova rozhodnutí a jednání. Při řešení klientovy tíživé situace převažují převážně paternalistické postupy. Užití moci a její legitimitu vyvozuje především z předpokladu, že klient si sám není schopen poradit, případně není kompetentní k určení, co je pro něj dobré a co ne, je tudíž odkázán na odbornou expertní pomoc. Oproti liberálnímu postoji zde tedy vidíme poměrně výraznější využívání moci vůči klientovi.

Hlavní rozdíl mezi tím, jak je lidská přirozenost chápána v pravicovém a levicovém pojetí, jsou rozdílné představy o přirozené povaze člověka. Socialismus je paternalistický především proto, že v minulosti nechápal člověka jako svobodného kvůli jeho ekonomické determinaci. V současné době hrají roli spíše redukcionistické psychologické koncepty, jak například behaviorismus.³⁷

1.6. PATERNALISMUS

V předchozích kapitolách zazněl několikrát, v souvislosti s nalezením vhodné míry zasahování do klientova života, pojem paternalismus. Tento pojem si nyní pojďme blíže definovat.

³⁶ Srov. HEYWOOD, A. *Politická teorie*, s. 263.

³⁷ Srov. Tamtéž.

Paternalismus je dle Reamera „vměšování se do jednání nebo stavu subjektu, přičemž se toto vměšování odůvodňuje potřebou chránit nebo podporovat blaho subjektu. Jiné definice vychází z toho, že klienta není schopen vyřešit svůj problém sám a obrací se tedy na odborníka. Paternalismus pak znamená, že někdo jiný interpretuje jeho zájmy a potřeby lépe a pravdivěji, než by to dokázal on sám. Taková situace však vyžaduje ze strany pomáhajícího určitou dávku zkušeností, schopnost empatie a umění naslouchat. V tomto případě se jedná o takzvaný odůvodněný paternalismus, protože klient dává pomáhajícímu informovaný souhlas, aby jednal za něj. Vždy se však jedná o zasahování, případně donucování, které je ospravedlněno dobrem klienta.

Existují však situace, kdy klient není schopen takový souhlas dát. Například když je klient ve špatném psychickém či fyzickém stavu z důvodu úrazu mozku, demence či postižení a není schopen situaci pochopit. Nesmírně složitou otázkou je, jak rozlišit kdy je klient situaci schopen posoudit a kdy ne.

Jindy vznikají situace, kdy klient nemá k dispozici relevantní informace k tomu, aby se adekvátně rozhodl. V případě, že by však pomáhající potřebné informace měl a klientovi je zatajoval, jedná se o neodůvodněný paternalismus.

Ještě složitější dilema vzniká v případech, kdy je klient záměrně udržován ve stavu částečného neporozumění. Nejčastěji se jedná o situace ve zdravotnictví, kdy by mohlo dojít ke zhoršení pacientova zdravotního stavu například sdělením nepříznivé diagnózy. V tomto případě se jedná spíše o odůvodněný paternalismus. Jinak by tomu však bylo v případě, kdy by byly pacientovi dány nepravdivé či neúplné informace z důvodu přimět ho podstoupit nějaký druh léčby či zásahu. Pak se jedná o neodůvodněný paternalismus.

Paternalismus však může fungovat jako určitá pojistka proti situacím, kdy lidé pod extrémním psychologickým tlakem jednají iracionálně a nejsou schopni situaci řádně zhodnotit. Mohou pak jednat i sebedestruktivně. Takovým situacím by měl pomáhající umět zabránit.

Jak však máme, jako pomáhající, všechny tyto aspekty správně aplikovat do výkonu sociální práce? Je třeba si uvědomit, že chtít dobro pro druhého znamená, že se člověk snaží přispět k vytvoření co největšího prostoru pro jeho sebeurčení. Z hlediska profesní etiky by měl pomáhající pomoci klientovi v přístupu k informacím, rozebírat s ním jednotlivé alternativy jednání a jejich případné dopady, aby byl klient schopen

o sobě rozhodovat sám.³⁸ Pouze tak bude respektována jeho autonomie a bude mu přiznán respekt a lidská důstojnost. Je však třeba se mít na pozoru, ostatně právě na toto téma Berlin cituje Kanta: „*Nikdo mě nemůže donutit, abych byl šťastný na jeho vlastní způsob.*“³⁹

1.7. MOC V KONTEXTU KŘESŤANSTVÍ

Jak již bylo výše řečeno, moc je ve společnosti a potažmo i v našich životech všudypřítomná. Vezmeme-li v potaz, že naše společnost vyrostla na křesťanských základech, nesmíme opomenout i fenomén moci v kontextu křesťanství. Křesťanství, respektive církev významným způsobem formovala a ovlivňovala chod světových dějin a toto by nebylo možné bez moci, kterou vládne. V souladu s výše uvedeným můžeme tvrdit, že církev (chápeme-li ji jako instituci) disponuje mocí, (chceme-li autoritou) formální povahy. V dějinách lidstva by nebylo složité nalézt četné příklady uplatňování této církevní moci. Moc církve zkrátka byla a je nezpochybnitelná. Podíváme-li se však na křesťanství a církev z jiného pohledu, můžeme ho chápat jako společenství. Společenství tvořené jednotlivci. Pak můžeme autoritu či moc přisuzovat těmto jednotlivcům (např. na základě mimořádných vlastností) a můžeme ji chápat jako autoritu neformální. Může jít o případ duchovního, který má moc, jež mu byla dána institucí církve a zároveň moc neformální (tzv. přirozenou autoritu), která pramení z jeho osobnostních kvalit a síly morálních postojů.

Nyní se pojďme zamyslet nad tím, jak je fenomén moci chápán v kontextu křesťanství. J. S. Trojan ve své knize *Moc víry a víra v moc* připodobňuje současný svět duelu světa „mocných“ proti světu „bezmocných“. Domnívá se, že toto rozlišení zásadně ovlivňuje myšlení a praxi člověka a rovněž naše bohoslovecké myšlení. Dělicí čára mezi těmi kdo mocí disponují a těmi kdo se jí podřizují vede napříč celým spektrem společenského života a nevyhýbá se ani církvi jako organizaci.⁴⁰

Lze si povšimnout, že podobné chápání moci se často vyskytuje i v biblickém poselství. I zde jsou často mocní definováni spíše negativně, zatímco bezmocní a chudí jsou jaksi „automaticky“ předmětem zaslíbení. Bůh je na straně slabých. Ježíš Kristus

³⁸ Srov. NEČASOVÁ, M. *Respekt ke klientům na praktickém příkladě kvality života seniorů v domově*, s. 47.

³⁹ BERLIN, I. Dva pojmy svobody, In KIS, J. *Současná politická filosofie*, s. 65.

⁴⁰ Srov. TROJAN, J. S. *Moc víry a víra v moc*, s. 16 – 17.

přichází jako bezbranný se svou zvěstí aby dotrpěl pod mocí pontského vladaře. Vsadil však na duchovní moc, které se nevzdal ani v okamžiku smrti a zvítězil. Došlo zde ke střetu dvou mocí. Ježíšovo zřeknutí se moci neznamena, že se moci zřekl zcela, pouze u něj převažuje moc duchovní nad mocí vnější. Touto duchovní mocí vzbuzuje pozornost za pomoci pronikavé znalosti lidského srdce, ryzosti své životní cesty a služby trpícím. Vyvolává tak pohyb v samotném jádru svých posluchačů a působí změnu jejich životní orientace.

Trojan uvádí, že Boží moc je s mocí, jak ji známe v dějinných podmínkách, v napětí. Je však třeba si uvědomit, že Boží moc se od moci světa neliší jen stupněm, nýbrž kvalitou. Bůh není všemohoucí ve smyslu vnější moci. Avšak teprve Ježíšovým vzkříšením se ze strany Boží otvírá nová skutečnost potvrzující, že vláda násilím, lži a mocenských nátlaků nemá šanci. Tento akt má dopad na všechny oblasti dějinného světa. Moc Ježíšova není spjata s minulostí, je přítomná, protože Ježíš žije. Duchovní moc je mocí pravého života, její podstatou je pravda, která zve k svobodné účasti.⁴¹

Trojan tuto moc popisuje jako moc apelativní, přemlouvavou, vábící. Stejně tak se i ve společnosti lze pravé intenzity a hloubky dosáhnout nikoli násilím a tlakem, nýbrž pozitivní a své okolí respektující službou. Výkon práva a moc státu má sloužit pouze jako pojistka proti vybočení. Boží a lidská moc se projevují jako dvojčediná síla. Bůh tak působí v dějinách prostřednictvím moci lidské, jež má však opět svůj zdroj v působení Božího slova a tím jak se jím člověk dává určovat.⁴²

Duchovní moc však bývá v dějinách často přehlušena mocí-silou. Důsledkem rozvoje vědy a jejího využití v moderním průmyslu narůstá moc-síla v dnešním světě nepoznaných rozměrů. V politických souvislostech zemí a států jde především o moc atomových velmocí, které hrozí sebezničením. Zároveň tato moc zakouší svou vlastní bezmocnost. Stále intenzivnější kumulace moci nepřináší s sebou rostoucí bezpečnost. Tato absolutní moc naopak svého nositele ochromuje, je nepohyblivá a ukazuje jen svou vlastní bezmocnost.

V kontrastu s mocí-silou je o to více zřejmé, že v duchovní moci není vepsána hrozba sebezničení. Duchovní moc je svobodně otevřená, plná fantazie a prosta strachu i pudu sebezáchovy. Dnes je zřejmé, že Ježíšův způsob boje s mocnostmi tohoto světa je inspirujícím příkladem pro řešení mocenských střetů dneška. V situaci, kdy moc-síla

⁴¹ Srov. TROJAN, J. S. *Moc víry a víra v moc*, s. 16 – 24.

⁴² Srov. TROJAN, J. S. *Moc v dějinách*, s. 85.

v planetárním rozměru selhává, vede cesta kupředu jen po duchovní trase, kterou otevřel Ježíš.⁴³

Pro mnoho lidí je však těžké Ježíše na jeho cestě následovat. V současné společnosti je kladen důraz především na fenomén svobody. Lidé však mají tendenci chápat svobodu pouze jako absenci vnějších překážek a omezení. Je logické, že po desetiletích nadvlády politické totalitní moci, je pro nás svoboda tak důležitá a je tak výrazně akcentována. Lidé pak vnímají jakékoliv omezení jako útok na jejich osobní svobodu, kterou chápou jako fenomén nedotknutelný a bez hranic.

Výše uvedené skutečnosti je mohou přivést až k otázce zda to není nakonec sám Bůh, kdo naši svobodu omezuje. Pohled na Boha jako konkurenta svobody způsobil, že lidé v novověku začali Boha popírat právě z důvodu, že nabyli dojmu, že musí volit mezi svobodou a Bohem. Tento problém se zdá jedním z nejzávažnějších otázek křesťanské teologie. Odpověď na ni není lehké nalézt. Existují však biblické texty, které napovídají, že Bůh nestojí proti svobodě, ale právě on nám svobodu umožňuje. Právě on nás zbavuje všech omezení. V souvislosti s pojetím člověka jako božího obrazu, je touha po spoluúčasti na stvoření, která lidi vyzývá, aby utvářeli svůj vlastní život. Člověk, který „utváří“ sám sebe, přispívá nezastupitelně k rozvoji stvoření.⁴⁴

Jak již bylo řečeno, vztah lidí k autoritám a moci je fenomén, který se v průběhu dějin mění a vyvíjí. Jelikož se v rámci udržení rovnováhy jazýček pomyslných vah přiklání tu na jednu, tu na druhou stranu, lze předpokládat, že v budoucnosti dojde opět k příklonu k větší úctě k autoritám. Stejný názor prezentuje i Zulehner, když připomíná, že nám a našim současníkům dnes často schází dobrá autorita. Mnoho lidí se proto právem domnívá, že se v budoucnosti opět zvýší úcta k autoritě. Dále uvádí, že také v tomto případě platí, že: „*V samotném růstu člověka je založena touha po autoritě, která svou moc neobrací proti rozvoji člověka, nýbrž jejíž blízkost je vyhledávána právě proto, že umožňuje rozmnožovat možnosti života. Kdo by si nepřál mít ve svém okolí lidi, kteří jsou obdařeni touto životodárnou mocí?*“⁴⁵

⁴³ Srov. TROJAN, J. S. *Moc víry a víra v moc*, s. 16 – 24.

⁴⁴ Srov. ZULEHNER, P. M. *Církev: Přístřeší duše, Situace a perspektivy dnešní církve*, s. 38 – 40.

⁴⁵ Tamtéž, s. 89.

2. MOC V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH

V následujících kapitolách se budu věnovat oblasti pomáhajících profesí a problematikou zacházení s fenoménem moci v jejich každodenní praxi. Rovněž se podrobněji zmíním o sociální práci jako jedné z oblastí pomáhajících profesí. V dalších kapitolách budu reflektovat moc v osobní rovině na základě vlastní praxe, představím činitele představující riziko v používání moci směrem ke klientovi či supervizi, jako účinný nástroj, který může tato rizika eliminovat.

2.1. CO JSOU TO POMÁHAJÍCÍ PROFESE?

Většina lidských povolání slouží určitým specifickým způsobem blahu a prospěchu lidí. Existují však povolání, která mají v sobě zahrnuty speciální přímé výkony pomoci, které jsou určeny především lidem nešťastným, nemocným, nebo těm, kteří se ocitli v tíživé životní situaci a ztratili orientaci. Jedná se především o činnost lékařů, duchovních, učitelů, psychoterapeutů a sociálních pracovníků.⁴⁶ Za pomáhající profese přitom považujeme ta povolání, jejichž obsahem je spíše poslání než pouhý výkon povolání. Máme na mysli práci s lidmi, přesně řečeno, službu lidem, jež byla v naší kultuře chápána především jako služba bližnímu.

Tato služba bližnímu, jako taková, vychází z lidského altruismu. Altruismus bývá definován jako nezištná forma pomoci druhému (Sillamy, 2001). Prvotně se však nejedná pouze o vědomý proces, je možné jej chápat jako instinktivní determinaci lidského chování (Plháková 2004), která je v částečném rozporu s naším pudem sebezáchovy. Altruismus dokáže být výrazným motivačním faktorem lidského jednání.⁴⁷ Je tedy logické, že lidé, kteří si zvolili pomáhající profesi, mají silně vyvinuté sociální cítění a jejich motivace vychází právě z altruismu.

Pavel a Helena Hartlovi ve svém Psychologickém slovníku uvádějí tuto definici pomáhajících profesí: „(...) *souhrnný název pro veškeré profese, jejichž teorie, výzkum a praxe se zaměřují na pomoc druhým, identifikaci a řešení jejich problémů a na získávání nových poznatků o člověku a jeho podmínkách k životu, tak aby mohla být pomoc účinnější; patří sem lékaři, zvláště psychiatři, psychologové, sociální pracovníci,*

⁴⁶ Srov. GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*, s. 7.

⁴⁷ Srov. SLOVÁK, P. *Altruisté v pomáhajících profesích* [online].

*speciální pedagogové, šířeji i fyzioterapeuti, balneologičtí pracovníci apod.*⁴⁸
V souladu s výše uvedeným a pouze pro doplnění můžeme doplnit definici Matouška, který uvádí, že: „*Pomáhající profese jsou profese vznikající v souvislosti se slábnoucí úlohou rodiny a jiných tradičních systémů a sociální podpory. Cílem pomáhajících profesí je institucionalizované poskytování této podpory. V širokém pojetí k nim patří medicína, psychologie, pedagogika, sociální práce.*“⁴⁹

Jak z výše uvedeného vyplývá, pole působnosti tzv. pomáhajících profesí je velmi široké a tím pádem problematika, s kterou se setkávají, velmi rozmanitá. Z různorodosti problémů a situací, jimž jsou osoby těchto povolání vystaveny, vyplývají i rozdíly v požadavcích na jejich vzdělání, osobnostní rysy a další charakteristiky.

Dalším významným aspektem je vzdělávání. Jeho význam v celé sociální sféře stále stoupá. Podíváme-li se na stávající situaci v naší republice, musíme konstatovat, že pomáhajících profesí, u kterých stačí úspěšně absolvovat střední školu, ubývá. Vysokoškolské vzdělání se v pomáhajících profesích stává normou a to nejen u takových povolání, kde je považujeme za samozřejmost, jako je lékař nebo psycholog. Zdůraznit je potřeba i fakt, že vysokoškolským diplomem jejich vzdělávání nekončí. Dále je třeba projít různými atestacemi, absolvovat rozličné kurzy atd.

Neméně důležitým aspektem se jeví praxe. Ačkoli praktické zkušenosti jsou právem považovány za podstatné i u jiných profesí, jednání s lidmi v obtížných životních situacích má i zde svá specifika. Téměř nikde není důležitější být dobře obeznámen s terénem a zákonitostmi fungování prostředí než právě u profesí, o nichž hovořím. Představme si například sociální pracovníci. Kdo více potřebuje výcvik v terénu vedený zkušeným kolegou s velmi dobrým vhledem do problematiky? Vzdělávání a praxi zkrátka nelze od pomáhajících profesí oddělit, aniž bychom tím neznemožnili jejich odborný a efektivní výkon. Jedno bez druhého zkrátka není možné.

Pojďme se nyní podívat, jaké osobnostní charakteristiky by měl mít člověk, který se rozhodne pro takovouto životní dráhu. Takový člověk by měl vládnout určitými dispozicemi, které při výkonu těchto povolání očekáváme. Jsou jimi především odpovědnost (k sobě, k druhým, případně i k řádu bytí, jenž nás přesahuje), schopnost naslouchat, empatie, komunikace, schopnost sdílení, porozumění, atp. V obecné rovině

⁴⁸ HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*, s. 185.

⁴⁹ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 149.

tedy můžeme konstatovat, že vedle vysoké odbornosti předpokládáme při výkonu pomáhajících profesí i určitou lidskou dimenzi této práce.⁵⁰

Matoušek ve slovníku sociální práce dále uvádí, že: *„Pomáhající profese kladou na pracovníky specifické nároky. Počítá se mezi ně fyzická a psychická zdatnost, inteligence, přitažlivost pro klienty, důvěryhodnost, komunikační dovednosti, empatie. Emocionální zátěž pomáhajících pracovníků je vysoká zejména při práci s klienty, jejichž odezva je minimální či nesrozumitelná, nebo je jejich chování z pohledu obecné morálky nepřijatelné (pachatelé trestných činů). Velmi náročná je práce s klienty, kteří jsou v programu nedobrovolně, s těžce nemocnými, umírajícími nebo agresivními klienty.“*⁵¹ Vzhledem k velké náročnosti povolání z hlediska frustrace a stresu je vhodné, aby jeho frustrační tolerance byla mírně zvýšená nebo v normě. Takový člověk by také neměl trpět nedostatkem sebedůvěry a jeho sebepoznání by mělo být na co nejvyšší úrovni. Reálné sebepoznání usnadňuje i poznání ostatních. Kvůli své důvěryhodnosti by měl tento člověk vystupovat konzistentně, jeho postoje by neměly procházet častými proměnami. Také schopnost empatie, tedy vcítění se, je velmi důležitým prvkem. Vhodně doplňujícími vlastnostmi osobnosti by pak mohly být například trpělivost, nezaujatost a schopnost udržet si odstup od problému, ačkoli se domnívám, že tyto charakteristiky patří mezi ty poměrně dobře naučitelné a dají se tedy získat časem. Nejdůležitějším předpokladem k účinné pomoci druhému člověku je podle mého názoru touha pomoci. Je logické, že bez pozitivního přístupu a v područí lhostejnosti se nikdy nemůžeme stát dobrými v profesích, jejichž hlavní náplní je pomáhat.

Všechny aspekty pomáhajících profesí výše uvedené však nacházejí své konečné uplatnění v adresátovi naší pomoci, tedy klientovi. Jen on je totiž tím „kvůli čemu“, je důvodem a opodstatněním všech našich snah. Jeho potřebnost vyžaduje naši pomoc. A kdo je tedy oním adresátem? Matoušek uvádí, že centrem zájmu pomáhajících profesí by měl být klient jako osoba se všemi svými rolemi. O tom, kdo se stane klientem pomáhajících profesí, rozhoduje stát, profesní asociace a státní i nestátní agentury provozující služby. Profesionálové vykonávající pomáhající profese jsou závislí na klientech, protože klienti ospravedlňují existenci jejich profese.⁵²

⁵⁰ Srov. JANKOVSKÝ, J.; ŠKULECOVÁ, A. *Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích*, s. 56.

⁵¹ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 149.

⁵² Srov. Tamtéž, s. 149.

V neposlední řadě je třeba zmínit etický rozměr pomáhajících profesí. Jedním z podstatných kritérií pro práci, o níž hovoříme, je i schopnost a ochota jednat podle etických měřítek. Slovy Jiřího Jankovského: „*Pomáhající profese jsou mnohem více službou a posláním než rutinní prací. Jen velmi obtížně si proto tuto činnost dokážeme představit při absenci etických souvislostí.*“⁵³ Etiku jako takovou do pomáhajících profesí, konkrétně do lékařství, zavedl už řecký lékař Hippokrates, jehož přísahu skládají absolventi medicíny dodnes. Z našeho pohledu je však především důležitá tzv. profesní etika, jež aplikuje obecné etické principy na konkrétní činnost.

2.2. OTÁZKA MOCI V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH

Pomáhající profese jsou specifické tím, že je pracovník v blízkém každodenním kontaktu s lidmi a je s nimi v neustálé interakci. Pomáhající komunikuje s klientem, informuje ho, zprostředkovává služby, poskytuje poradenství, povzbuzuje ho, motivuje a to vše za účelem pomoci mu v jeho obtížích. Ty mohou být rozmanitého charakteru, avšak společný je prvek moci, který pomáhající nad klientem má.

Tato moc může být přirozená jakožto přirozená autorita pomáhajícího, nebo může být dána pomáhajícímu jakožto zástupci státní moci. V tomto případě je vnímána spíše negativně. Je to dáno jistě i faktem, že pomáhající jakožto zástupce společnosti a prostředník mezi potřebami klientů a potřebami společnosti stojí na straně toho mocnějšího, na straně zákona a státu. To jej zavazuje k dodržování norem, ale na druhou stranu to ztěžuje jeho kontakt s klienty. Přestože to na první pohled nevypadá, je pracovník velmi mocnou osobou právě vůči konkrétnímu jedinci, protože je zástupcem většiny vůči menšině.⁵⁴ Klient se tedy vcelku přirozeně cítí ohrožen, což s sebou přináší negativa v podobě obranných reakcí z jeho strany. Nedůvěra klienta vůči pomáhajícímu je faktorem, který značně ztěžuje snahu mu pomoci. Získání důvěry klienta je jednou z elementárních nutností, k tomu aby mohlo dojít k žádoucí spolupráci.

Moc však neovlivňuje negativně pouze na klienta, nýbrž působí negativně i na pomáhajícího. Tohoto nežádoucího vlivu si většinou není ani vědom. Situace kdy je pomáhající vůči klientovi v postavení experta, může snadno vést k pocitu neomylnosti. Tento pocit je velmi zavádějící a může být v rámci profesionálního vztahu pomáhající –

⁵³ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 137.

⁵⁴ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 113.

klient velice nebezpečný. Pomáhající pak může aplikovat zjednodušující schémata a soudy, které plně nepostihují skutečnou situaci klienta a vedou k jeho nesprávnému směřování na cestě k účinné pomoci.

Pomáhající si musí v první řadě svou moc nad klientem uvědomit a být si vědom toho, že jeho úsudek a rozhodnutí ovlivňují nejen dobré a čisté úmysly, ale také motivy, jež jsou odrazem jeho „stinné“ stránky. Guggenbühl-Craig v této souvislosti upozorňuje, že: *„Nikdo nedokáže jednat na základě pouze čistých motivů. I ty nejušlechtlejší činy vycházejí z čistých i nečistých, světlých i temných motivů. I sociální pracovník silně ovládaný mocenskými choutkami může činit rozhodnutí, která jsou pro klienta užitečná.“*⁵⁵ Vědomí této duality je prvním krokem pomáhajícího k upřímnému a opravdovému přístupu ke klientovi a jeho problémům. Jinak snadno dojde ze strany pomáhajícího k nežádoucí manipulaci s klientem. K takovéto manipulaci může dojít všude tam, kde, kde není respektována svébytnost a svoboda člověka.

Pojďme si nyní přiblížit mechanismus, jak k manipulaci dochází. Manipulace vyžaduje nejprve určení cílů, ke kterým chceme druhého přivést. Ty jsou výlučně projekcí vůle aktéra manipulace, „oběť“ nemá přímý podíl na jejich určení. Manipulant očekává ze strany manipulovaného povolnost. Pozice obou stran totiž není rovnovážná; moc je na straně pomáhajícího. Ten může využívat při jednání s klientem k prosazování svých záměrů autority, která je spojena s jeho funkcí. Pravděpodobnost takového zneužití moci je úměrná výši postavení pomáhajícího v instituci jejíž jménem jedná. Klient se tak snadno dostává do podřízené role, jelikož mu chybí dostatečné informace i pravomoc, kterou vládne pomáhající. Do věcné roviny problému se vměšuje i rovina mocenská. Vzniká tak prostor (riziko) k manipulaci.⁵⁶

Zamyslíme-li se však nad problémem důkladněji, vidíme, že manipulace nemůže být vnímána pouze jako jev čistě negativní. Je třeba si uvědomit, že moc pomáhajícího je dána určitým obecným souhlasem, který jí zajišťuje legitimitu. Klient se obrací na pomáhajícího jako na odborníka, nositele expertní moci. Odevzdává se, důvěřuje mu. Problém tedy nastává až v okamžiku, kdy není respektována klientova svébytnost a svoboda a je jednáno proti jeho vůli. Ani jednání proti vůli klienta však není jednoznačně negativní.

⁵⁵ GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*, s. 14.

⁵⁶ Srov. TROJAN, J. S. *Moc víry a víra v moc*, s. 34 - 35.

V některých případech je moc pomáhajícího vůči klientovi naopak žádoucí. „V sociální práci je třeba často jednat proti vůli klienta, který nebývá vždy schopen sám rozeznat, co je pro něj dobré. Za určitých okolností dává zákon sociálnímu pracovníkovi možnost prosazovat opatření, jež se mu zdají správná, i proti vůli klienta.“⁵⁷ Tyto situace jsou však velmi náročné na posouzení, vyžadují značnou dávku odbornosti, informací o problému a především empatie. Pomáhající se musí znova sám sebe ptát, zda opatření jež navrhuje, je opravdu v zájmu klienta. Nesmí být ovlivněn (ani nevědomě) vlastními zájmy či egoistickými motivy.

Takové motivy je velmi nesnadné odhalit. Pomáhající může předstírat (někdy docela upřímně), že mu nejde pouze o manipulaci klienta. Toto zastření umožňuje svoboda člověka a duchovní rozměr jeho existence, ona schopnost vyložit si cokoli po svém, v nesčetných alternativách a variacích. Má možnost si vytvářet obrazy o sobě, o své činnosti a tyto pak vydávat za skutečnost a tím zastřít pravý stav věcí.⁵⁸

Kdy je tedy postup proti vůli klienta oprávněný? „Postup proti vůli klienta vyžaduje přesvědčení. Člověk musí být přesvědčený, že to, co chce, je správné.“⁵⁹ Vždy však dochází k složitým dilematům. Je třeba si klást otázky, na čem se zakládá jistota o oprávněnosti postupu proti vůli klienta? Do jaké míry má právo přebírat odpovědnost za klientův život? Z čeho pramení oprávněnost jeho intervencí? V těchto situacích může být pomáhajícímu nápomocna etika jako nezbytný aspekt jeho profesionálního snažení.

Základní otázkou, jež si má pomáhající klást při řešení dilematu, je zda má právo zasahovat do svobod klienta. Je třeba brát v potaz, že respektování svobodného rozhodnutí klientů, tj. jejich práva žít životem podle vlastních představ, má několik poloh. Především je nelze chápat pouze jako rezignaci sociálního pracovníka vůči jakémukoli jednání klientů, nýbrž jako aktivní spoluúčast na jejich rozhodování nebo jednání zprostředkováním možných alternativ. Respektuje se lidská důstojnost klientů, uznává se jejich svéprávnost, ale sociální pracovníci spolu s klienty analyzují povahu daných problémů a jejich možných řešení. Řešitelem problémů však zůstávají klienti a sociální pracovník by měl přebírání zodpovědnosti za ně vědomě odmítat.⁶⁰

⁵⁷ GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*, s. 9.

⁵⁸ Srov. TROJAN, J. S. *Moc víry a víra v moc*, s. 34.

⁵⁹ GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*, s. 10.

⁶⁰ Srov. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*, s. 29.

2.2.1. Sociální práce

Jak již bylo výše řečeno, sociální práce je pouze jedním oborem z mnoha, který je zastřešen pojmem pomáhající profese. Vzhledem k tomu, že sociální práce je předmětem mého studia a zároveň se jí věnuji při výkonu svého zaměstnání, domnívám se, že je vhodné, abych se na ni ve svém textu konkrétněji zaměřil.

Sociální práci můžeme definovat jako aplikovanou vědu, která zkoumá komplexní souvislosti mezi intrapsychickými, interpersonálními, skupinovými a společenskými procesy a způsoby jejich ovlivňování legislativními, komunikačními a vztahovými prostředky s cílem zlepšit životní pohodu všech lidí.⁶¹

Matoušek definuje sociální práci následovně: Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální práce co nejdůstojnější způsob života.⁶²

Sociální práce odvozuje své poslání od hodnotové zaujatosti, představ o spravedlivém nebo správném fungování společnosti, případně sociální filosofie. Profese sociální práce předepisuje svým příslušníkům několik instrumentálních hodnot, které jsou ověřeny praxí několika generací. Některé z těchto hodnot mohou být vnitřně rozporuplné. Jde například o zásadu respektování svobodného rozhodování v případě osob, které svým chováním škodí sami sobě či druhým. Jiné mohou být navzájem v konfliktu, například ochrana zájmů klienta a loajalita vůči zaměstnavateli. Na sociálním pracovníkovi je tyto profesionální hodnoty funkčně integrovat.

Sociální pracovník se pohybuje v rámci práv a povinností definovaných právním systémem, zaměstnavatelem a profesními standardy. Institucionální rámec je důležitý, protože sociální pracovník zasahuje do života klientů a je potřeba, aby jeho právo

⁶¹ Srov. KVĚTENSKÁ, D. *Úvod do sociální práce pro pomáhající profese*, s. 12.

⁶² Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 11.

zasahovat bylo legitimní. Odhaluje také detaily ze života klientů, a proto jsou důležitá pravidla, která zajišťují klientům ochranu.⁶³

Respektování svobodného rozhodnutí klienta jejich práva žít životem podle vlastních představ, má několik poloh. Nelze ji chápat jako rezignaci sociálního pracovníka vůči jakémukoliv jednání klienta, ale jako aktivní spoluúčast na jeho rozhodování a zprostředkování možných alternativ řešení dané situace. Je potřeba ve vzájemné spolupráci analyzovat klientovy problémy a navrhnout jejich možná řešení. Zároveň je nutno respektovat lidskou důstojnost klienta a jeho svéprávnost. Řešitelem problémů však zůstávají klienti a sociální pracovník by měl přebírání zodpovědnosti za ně vědomě odmítat.⁶⁴

„Sociální práce je uměním, které vyžaduje velikou škálu dovedností. Jde především o porozumění pro potřeby druhých a schopnost pomáhat lidem tak, aby se na naší pomoci nestali závislí (aby neztratili schopnost pomáhat si vlastními silami). Sociální práce je ovšem také vědou, neboť disponuje teoriemi a dále vytváří nové teorie vysvětlující vznik a řešení individuálních, skupinových a komunitních problémů.“⁶⁵ Je tedy zřejmé, že na osoby, které chtějí své povolání vykonávat odpovědně, jsou v sociální práci kladeny značné nároky. Je potřeba zdůraznit, že osobní předpoklady sociálního pracovníka, jeho talent, tvořivost jsou pouze jakýmsi základem. Bez vzdělání a kultivace svého talentu si však sociální pracovník nevystačí. Dnešní komplikované společenské poměry vyžadují odbornou přípravu nejvyšší kvality. Nejde jen o prosté vědomosti, jde o schopnost pracovat s informacemi a tvořivé uplatňování osvojených dovedností. Takovýmto dovednostem se musí sociální pracovník neustále a soustavně učit.⁶⁶

2.3. REFLEXE MOCI V OSOBNÍ ROVINĚ

V této kapitole bych rád reflektoval fenomén moci, tak jak se mě dotýká v osobní a profesní rovině.

⁶³ Srov. *Role sociálního pracovníka a způsoby přístupu k praxi* [online].

⁶⁴ Srov. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*, s. 29.

⁶⁵ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 192.

⁶⁶ Srov. Tamtéž.

Jak již bylo výše zmíněno, každý člověk vládne nějakým druhem mocí. Mnohdy si tento fakt ani neuvědomujeme. Mám určitou moc jako lidská bytost, mám určitou moc jako občan státu, ve kterém žiji, mám určitou moc ve svém zaměstnání. Nemám tím na mysli pouze moc, kterou mohu uplatňovat jako nadřízený směrem ke svým podřízeným, mám na mysli především moc profesní, kterou mohu uplatňovat výkonem svého zaměstnání a je směřována směrem k poživateli mých služeb – tedy ke klientovi.

Pracuji na úřadu práce odboru státní sociální podpory. V současné době jsem vedoucím oddělení správních činností, mezi jehož hlavní agendy patří agenda přeplatků na dávkách a přestupková řízení. Právě v této sféře vnímám poměrně intenzivně moc, která z této agendy vyplývá. Přestupkové řízení se pochopitelně striktně řídí zákonem, ale je zde poměrně široký prostor pro individuální posouzení jednotlivých případů. I výše jednotlivých postihů vůči klientovi může být široká, od udělení napomenutí až k udělení pokuty do výše 10 tisíc Kč. U každého jednotlivého přestupku se zkoumají důvody jeho vzniku, míra zavinění a úmysl. Aby bylo možné správně posoudit každý případ, je nutné mít dostatek podkladů a informací. A právě zde vnímám velké riziko nesprávného zhodnocení situace a případné poškození klienta. Najednou jsem stavěn do pozice soudce, který má rozhodnout o vině klienta a určit trest, který je adekvátní jeho provinění. To, že se jedná o trest peněžité, situaci nijak nezlehčuje, vezmeme-li v úvahu, že většina klientů se nachází i bez toho ve špatné ekonomicko – sociální situaci. Je třeba přísně rozlišovat, kdy byl za vznikem přestupku úmysl či k němu došlo z nedbalosti nebo pouze souhrou nešťastných náhod.

Často vidám u zaměstnankyň, které jsou výkonem této agendy pověřené, sklon ke generalizaci jednotlivých přestupků. Mnohdy uplatňují rigidní postoj – za takový a takový přestupek náleží takový a takový postih. Dochází tím však pouze k hrubému zjednodušení, které sice usnadní dilema, avšak vede k nespravedlivému postihu. Dva zdánlivě stejné přestupky totiž při bližším prozkoumání vůbec stejné nejsou. Klienti, kteří se jich dopustili, byli v rozdílné situaci, vedeni jinými motivy, mohli jednat na základě rozdílných informací. Rozklíčovat všechny tyto faktory z toho mála podkladů, které máme k dispozici, případně z tvrzení klienta a rozhodnout spravedlivě, je věc vsutku nelehká.

Přesto se nelze odpovědnosti plynoucí z našeho rozhodování zbavit nečinností, neboť činit rozhodnutí je nutné. Ricken uvádí, že: *„Lidský život se skládá ze sledu rozhodnutí. Rozhodujeme-li se, volíme mezi různými možnostmi chování nebo jednání.*

*Rozhodování je nevyhnutelné.*⁶⁷ Můžeme volit mezi různými možnostmi, ale není možné zvolit, zda vůbec máme volit. I v případě, že se nějakému jednání vyhneme, učinili jsme rozhodnutí: totiž rozhodnutí, že v této záležitosti nic nepodnikneme a dáme věcem volný průběh.⁶⁸

Naše svědomí nás nabádá rozhodovat se správně. Podstatou správného rozhodování je nestrannost. Zde však hrají nezanedbatelnou roli i další faktory. Klient, který se hájí, nám předkládá své tvrzení, popisuje a vysvětluje důvody, proč k přestupku došlo. Jeho tvrzením můžeme, ale také nemusíme uvěřit. Klient na nás také nějak působí, vzhledem, chováním, stylem komunikace a to vše nás při rozhodování ovlivňuje. Sympatie či nesympatie vůči klientovi mohou značně ovlivnit správné posouzení způsobeného přestupku. Navíc se zde otvírají možnosti pro skryté uplatnění neuvědomělé mocenské touhy, kterou si můžeme kompenzovat své vlastní osobní konflikty a problémy.

Správnost našeho rozhodnutí je v přímém vztahu s naším svědomím. Pojem svědomí můžeme chápat spolu s Tomášem Akvinským ve vlastním smyslu jako soud svědomí, a to znamená jako soud praktického rozumu, který udává, co s přihlédnutím ke všem okolnostem a hlediskům je zde a nyní morálně správné konat. Svědomí je akt, v němž aplikujeme své vědění a na to, co konáme. V návaznosti na Tomáše rozlišují scholastičtí autoři mezi svědomím předjímajícím a svědomím následným. Předjímající svědomí nám před rozhodnutím říká, která alternativa jednání je mravně správná. Následné svědomí posuzuje činy, které právě vykonáváme nebo jsme vykonali. Svědomí se vztahuje výlučně na mé vlastní činy. Říká mi, co mám dělat a posuzuje, co jsem udělal.⁶⁹

I v případě rozhodování o odpovídající sankci za přestupek postupuji dle svědomí, které mi napovídá, zda posuzuji případ správně. Jak již jsem ale výše zmínil, ke správnému posouzení přestupku musím mít správné informace, na jejichž základě se můj soud zakládá. Pokud rozhoduji na základě nepravdivých nebo neúplných informací, může dojít k tzv. omylu svědomí. Ricken ve své knize *Obecná etika* uvádí: „*Omyl svědomí, který spočívá na nedostatku informací, nepředstavuje žádný zásadní problém; jde o omyl zásadně překonatelný.*“⁷⁰ Domnívá se, že jednající osoba může být následně

⁶⁷ RICKEN, F. *Obecná etika*, s. 11.

⁶⁸ Srov. Tamtéž.

⁶⁹ Srov. Tamtéž, s. 143 – 144.

⁷⁰ Tamtéž, s. 146.

správně informována a může svůj soud svědomí korigovat. Obtížnější jsou případy, kdy chybný soud svědomí spočívá na emociálních postojích, zvycích, nedostatku schopnosti vcítit se do druhého a jeho problémů, nebo na hluboce zakořeněných předsudcích. Tento druh omylu je v podstatě zaviněn.

2.4. SYNDROM POMÁHAJÍCÍCH

V této kapitole bych se chtěl věnovat takzvanému syndromu pomáhajícího, jako činiteli, který může výrazně a negativně ovlivňovat užívání moci ze strany pomáhajícího vůči klientovi. Pomáhající, trpící tímto syndromem, není sám schopen rozklíčovat a regulovat své osobní motivace, které se promítají do jeho přístupu ke klientům. Nejdříve si však pojd'me vysvětlit pojem samotný.

„Pod slovem syndrom chápeme v medicíně spojení jednotlivých příznaků chorobného procesu, které se objevují v typické kombinaci. V oblasti psychologie je přitom hranice mezi „zdravým“ a „nemocným“ zřídka snadno stanovitelná. Obzvláště obtížné je to vzhledem k sociálně natolik vážnému chování, jako je pomoc druhým, altruismus.“⁷¹

Jak tedy můžeme charakterizovat znaky typické právě pro syndrom pomáhajících? *„Syndrom pomáhajícího je podle W. Schmidbauera (2000) specifická narcistická porucha, jejíž prostřednictvím pracovník v pomáhající profesi řeší, většinou nevědomě, svá raná trauma odmítnutého dítěte. Trpí hladem po porozumění a po uznání. Pokud je pomáhající profese provozována bez supervize, jen prohlubuje tuto nekončící a nenasytnou touhu po věčnosti a obdivu. Syndromem pomáhajících podle Schmidbauera netrpí jen jednotlivci, ale celé instituce – zdravotnické, pedagogické a sociální.“⁷²*

Tento syndrom často postihuje příslušníky sociálních povolání, jako jsou učitelé, sociální pracovníci, psychologové, vychovatelé, sociologové, psychoterapeuti či zdravotní sestry. Výcvik u těchto zaměstnání se převážně zaměřuje na kognitivní koncepce, praktické dovednosti a etické normy. Pomáhající však při své práci zachází s emocemi, potřebami či úzkostmi svých klientů a k tomu je potřeba náročnější

⁷¹ SCHMIDBAUER, W. *Psychická úskalí pomáhajících profesí*, s. 13.

⁷² MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 59.

a dlouhodobý výcvik. Povolání pomáhajícího vyžaduje soustavnou supervizi, jelikož při výkonu své práce se nemůže vždy jen spoléhat na své svědomí.

Je velice obtížné rozeznat, kdy je pomáhající pracovník psychicky v pořádku a kdy se již jedná o duševní poruchu. Projevy tohoto syndromu se nese snadno odhalují, neboť se snadno skryjí za fasádu nezištné a tolik potřebné pomoci druhým.⁷³ Sama podstata pomoci druhým jakoby předem vylučovala podezření z nějakých postranních úmyslů. „*Jde o altruistické, společností uznávané chování, o pomoc druhým, které nebývá zvykem zkoumat, i když je nasnadě, že základem pomáhání mohou být i sobecké motivy provázené agresivitou nebo skrývaná potřeba moci, všemohoucnosti.*“⁷⁴ Zde spočívá značné riziko zneužití moci ze strany pomáhajícího, přičemž fakt, že je tak činěno povětšinou nevědomě, pravděpodobnost odhalení takového počínání ještě snižuje. Motivací, které nás mohou odklonit od žádoucího a zdravého přístupu k pomoci druhým, může být celá spousta. Může jít o skryté touhy po moci, potřeby dítěte v nás, nejasné motivy či nenávisť k rodičům.

Pomáhající pracovník často cítí potřebu být lidem potřebný. Někdy až do té míry, že vzdává uskutečňování svých potřeb a o to více se stará o druhé aby se zbavil pocitu samoty a zbytečnosti. Ve skutečnosti však za tím může být dlouhodobé neuspokojování jeho potřeb v dětském věku, které ho naučilo raději nic nepotřebovat. V realizaci pomoci druhým tedy můžeme vystopovat akt potvrzení smyslu vlastní existence.⁷⁵

Je však třeba zdůraznit, že nebezpečné jsou jen popřené potřeby, stíny, myšlenky či touha po moci. „*Znalost sebe samých, našich motivů a potřeb, zvyšuje pravděpodobnost, že dokážeme skutečně pomáhat. Potom se nestane, že nevědomky využíváme druhé pro své vlastní účely nebo je necháváme nést ty stránky nás samých, které si nedokážeme přiznat.*“⁷⁶

Syndrom pomáhajících je posilová také tím, že slabost, bezmocnost a otevřené doznání emocionálních problémů veřejnost přijímá a podporuje u klientů, kdežto image pomáhajícího musí zůstat neutrální, bez projevů emocí. Zatímco klient vyjadřuje během sezení volně své potřeby a hledá cesty k jejich uspokojení, pomáhající musí vyjádření svých pocitů a potřeb potlačovat. Nejde však pouze o určitou masku, kterou pomáhající nasazuje při výkonu profese, ale o zakořeněné vzorce, které ovlivňují jeho život i mimo

⁷³ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 59.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*, s. 25.

⁷⁶ HAWKINS, P.; SHOHET, R. *Supervize v pomáhajících profesích*, s. 28.

výkon profesní sféry. *“Vlastní slabost a potřebnost je popírána; člověk se vyhýbá vzájemnosti a intimitě ve vztazích.”*⁷⁷ Tento vzorec navíc denně posiluje ve vzájemné interakci a následném vztahu ke klientovi. *„Pomocník dává a je silný. Svěřenec je slabý a odkázaný na pomocníka. Asymetričnost této situace se pro mnohého pomocníka stává drogou.”*⁷⁸ Pomáhající tedy nutně musí vystupovat jako jakýsi „nadčlověk“ bez chyb a slabostí. Toto zdání své dokonalosti však může udržovat při životě pouze popíráním skutečnosti. Tím ztrácí činnost pomáhajícího snadno svou orientaci, což nutně přináší mnohá zklamání, která již neumí zpracovat a napravovat své chyby. Takzvané vyhoření pomáhajícího na sebe nenechá příliš dlouho čekat. Syndrom pomáhajících, kdy se již neschopnost vyjádřit své pocity a potřeby stala osobnostní strukturou, která se navíc skrývá za fasádou všemohoucnosti, je v oblasti sociálních služeb velmi rozšířený.⁷⁹

Domnívám se, že jediným produktivním způsobem jak projevy syndromu omezit je dlouhodobý a důkladný výcvik v rámci soustavné supervize. Řešením tohoto problému je tedy v první řadě uvědomění si své nedokonalosti a být informován o možných příčinách profesionálního selhání, v druhé řadě neustále pracovat na vlastním vzdělávání a dlouhodobě a pravidelně se podrobovat supervizi. Pokud na základě supervize dojde k odhalení vzniku nežádoucích tendencí a postupů ze strany pomáhajícího, lze s nimi dále pracovat a usilovat o jejich odstranění.

2.5. SYNDROM VYHOŘENÍ

Dalším rizikovým faktorem v užívání moci je tzv. syndrom vyhoření. Pomáhající se v každodenní praxi ocitá pod značným tlakem. Denně musí činit rozhodnutí, která ovlivňují životy druhých lidí, cítí za tyto rozhodnutí osobní zodpovědnost a to jak vůči klientovi, tak vůči svému zaměstnavateli. Je pochopitelné, že mnohdy si v případě etických dilemat neví rady, či váhá, zda se rozhodl správně. Nemalou roli zde hrají také pracovní přetížení a problémy v osobním životě. Všechny tyto aspekty jsou ve vzájemné interakci a představují pro pomáhajícího výrazný stres.

Stres vzniká v pomáhajících profesích poměrně často. Jedná se vlastně o obranný mechanismus těla. Dochází při něm k vybuzení duševních a tělesných systémů k akci, avšak bez možnosti tuto energii v nějaké akci vybit. Některé druhy stresu mohou

⁷⁷ SCHMIDBAUER, W. *Psychická úskalí pomáhajících profesí*, s. 22.

⁷⁸ SCHMIDBAUER, W. *Syndrom pomocníka*, s. 19.

⁷⁹ Srov. SCHMIDBAUER, W. *Psychická úskalí pomáhajících profesí*, s. 14.

fungovat pozitivně a vybudit pomáhajícího k větší aktivitě, ale ve větší míře působí stres na psychiku člověka destruktivně. Pomáhající je nucen prožívat emoce klienta, ať už se jedná o smutek, bolest či hněv. Také může pociťovat frustraci z toho, že nedokáže potřeby klienta pokrývat tak, jak by bylo třeba či se na náročné etické úkoly necítí dostatečně připraven. Stres, který se však nevybije, zůstává v těle a může se projevit v podobě tělesných, psychických nebo emočních příznaků.⁸⁰

Křivohlavý, ve své knize Psychologie zdraví, cituje autorskou dvojici Pinesová a Aronson, kteří se pokusili jednotlivé druhy vyčerpání přesněji určit:

- **Fyzické vyčerpání** – se projevuje výrazným snížením energie, chronickou únavou a celkovou slabostí.
- **Emocionální vyčerpání** – se projevuje pocity beznaděje, představou, že člověku není pomoci a je chycen do pastí.
- **Mentální vyčerpání** – se projevuje negativním postojem člověka k práci, k sobě samému, ke světu a životu vůbec.⁸¹

Je nutné naučit se znát projevy nadměrného stresu a v takovém případě začít svou situaci včas řešit. Při dlouhodobém přehlížení příznaků stresu dochází k tomu, že tento nás zaplaví. Po té již nejsme schopni soustředit svou energii na nic jiného než na jeho zvládání. Dochází ke stavu, který je označován jako syndrom vyhoření.⁸²

„Syndrom vyhoření je soubor příznaků vyskytující se u pracovníků v pomáhajících profesích odvozený z dlouhodobé nekompenzované zátěže, kterou přináší práce s lidmi. Je to stav psychického, někdy i celkového vyčerpání doprovázený pocity beznaděje, obavami, případně i zlostí. Pracovní motivace klesá, výkon se zhoršuje, klesá i sebevědomí. V chování ke klientům je patrný zvětšující se odstup, důraz na pravidla a disciplínu, na formální stránky programů, na racionalitu, někdy i vysloveně odmítavé nebo negativní postoje.“⁸³ Dochází tedy k značnému snížení kvality práce pomáhajícího pracovníka, přičemž tyto negativní postoje brání účinné pomoci klientům a staví mezi

⁸⁰ Srov. HAWKINS, P.; SHOHET, R. *Supervize v pomáhajících profesích*, s. 31 – 32.

⁸¹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*, s. 116.

⁸² Srov. HAWKINS, P.; SHOHET, R. *Supervize v pomáhajících profesích*, s. 31 – 32.

⁸³ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 263.

něj a potřebného bariéry, které oba jen těžko překonávají a mnohdy se o to ani nepokouší. Vzniká tak atmosféra vzájemného nezájmu, nepochopení a hostility. Pomáhající pracovník se začne spoléhat na zavedené vzorce vztahů s klienty a pacienty a nové klienty bere jen jako opakující se představitele klientů a pacientů, s nimiž se setkal již dříve.“⁸⁴ Takovéto zjednodušení může vést k nesprávnému posouzení klientovy situace a na poli etického rozhodování nás snadno zavede ke špatným závěrům a rozhodnutím.

Dalšími důležitými faktory, které ovlivňují, zda k propuknutí syndromu vyhoření dojde či ne, jsou pracovní podmínky, klima v pracovním kolektivu, způsob vedení organizace ale také například očekávání, která pomáhající od své profese má. „*Syndrom vyhoření je vždy výslednicí interakce podmínek k práci vytvořených organizací, pro niž profesionál nebo dobrovolník pracuje, a subjektivních očekávání pracovníka.*“⁸⁵

Negativním dopadům však není vystavena jen profesní sféra, ale také zdraví pomáhajícího. „*Syndrom vyhoření se projevuje také fyzickým, emocionálním a mentálním vyčerpáním, ale vše je v zásadě důsledkem chronické zátěže spojené s dlouhodobým nasazením pro jiné lidi. Můžeme proto říci, že se s ním setkáváme především u těch pracovníků, kteří ve svém zaměstnání přicházejí profesionálně do osobního kontaktu s jinými lidmi. Týká se tedy zejména tzv. pomáhajících profesí.*“⁸⁶ O neblahém vlivu stresu na lidské zdraví již není sebemenších pochyb. Tento fakt potvrzují četné lékařské studie. Ty potvrzují, že trvalý stres může způsobit vážná onemocnění, jako srdeční příhody, migrénu, cukrovku, alergie, nachlazení, rakovinu, nespavost, vysoký krevní tlak, případně alkoholismus. Může také vést k výskytu psychických problémů včetně úzkosti, deprese, agresivity, a podobně.⁸⁷ Pokud tedy tento syndrom takovým výrazným způsobem negativně ovlivňuje naše zdraví a zároveň naši profesionalitu, je nějaký způsob jak jeho vzniku zabránit?

Především je třeba věnovat pozornost signálům, které mohou příchod tohoto syndromu předznamenávat. Je třeba si uvědomit, že k vypuknutí tohoto syndromu nedochází náhle, ze dne na den. Vyhoření je proces, který má své fáze a dynamiku. Na počátku bývá nadšení a mnohé naděje, které však zpravidla souvisejí s nerealistickým pohledem na pomáhající profesi a zejména s nepřiměřenými očekáváními. Zapojení do

⁸⁴ HAWKINS, P.; SHOHET, R. *Supervize v pomáhajících profesích*, s. 33.

⁸⁵ MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 55.

⁸⁶ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 158.

⁸⁷ Srov. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*, s. 64.

práce je enormní a uspokojení se zdá být tak značné, že se téměř kryje se smyslem života. Pak se dostavuje stagnace, nadšení dohasíná, práce již není tak přitažlivá. Do popředí se dostávají subjektivní a mimopracovní zájmy. Po stagnaci následuje frustrace spojená s otázkami po smyslu této práce. Začínají se projevovat obtíže na pracovišti, ale i v osobním životě. Frustrace pak přerůstá v apatii, což je reakce na bezvýhodný stav, kdy je člověk trvale frustrován a nemá možnost tuto situaci změnit. Tato apatie již nemá nic společného s počátečním nadšením. V této situaci dělá člověk zpravidla pouze to, co nezbytně musí (dle pracovní náplně).

Poslední fází, která vlastně znamená cestu z tohoto bludného kruhu ven, je intervence. Může mít mnoho podob, od změny vztahu k práci, klientům či okolí až po změnu zaměstnání, bydliště, popřípadě i partnera.⁸⁸ Ne vždy jsou však následky vyhoření tak fatální a mnohdy stačí, když si tento stav uvědomíme hned zpočátku, aby bylo možno podniknout kroky k účinné pomoci. Je však třeba nepřehlížet změny v našem vztahu k pomáhající profesi. „*Vyhoření není nemoc, kterou můžeme chytit, ani nejde o rozpoznatelnou událost nebo stav, protože jde o proces, který často začíná už velmi záhy v průběhu kariéry pomáhajícího.*“⁸⁹ Mnoho lidí se domnívá, že vyhoření je může postihnout až po mnoha a mnoha letech výkonu zaměstnání. To však rozhodně neplatí. Pomáhající pracovník by tak měl být na pozoru již na začátku své profesní kariéry a věnovat zvýšenou pozornost možným prvním příznakům, změnám nálady a dalším netypickým psychickým projevům, které by mohly signalizovat, že s námi není něco v pořádku. Je nepochybné, že vyhořením je třeba se zabývat dřív, než k němu dojde. To znamená zamyslet se nad svou stínovou motivací, sledovat své vlastní příznaky stresu a vytvářet si zdravý systém podpory; postarat se o vlastní smysluplný, příjemný a fyzicky aktivní život mimo roli pomáhajícího.⁹⁰ Nejde totiž jen o negativní pocity a postoje, které v nás naše profese vyvolává, ale o celý soubor negativních vlivů, z nichž i ty z našeho osobního života hrají velmi podstatnou roli.

Správný profesionál by neměl dovolit, aby jeho potíže a stresy z osobní sféry ovlivňovaly jeho výkon jeho profese. V praxi to však dost dobře nejde. I sebelepší profesionál je především jen člověka zamezit průniku osobní sféry do sféry pracovní není vždy možné. Není-li tedy pomáhající pracovník vyrovnaný a spokojený i v jiných

⁸⁸ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 160.

⁸⁹ HAWKINS, P.; SHOHET, R. *Supervize v pomáhajících profesích*, s. 33.

⁹⁰ Srov. Tamtéž.

sférách života než je ta pracovní, může to přispět ke kumulaci stresorů, které, pokud nejsou odreagovány, mohou vznik vyhoření podnítit.

Zajímavý je také vztah mezi naplněním smyslu života a vyhořením. Míra vyhoření je nepřímo úměrná naplnění smyslu života. Lidé s vysokou mírou vyhoření mají nízké naplnění smyslu života a naopak čím mají lidé vyšší naplnění smyslu života, tím je u nich nižší míra vyhoření. Svou roli zde hraje tzv. zakotvení ve smyslu dle Frankla. Vůli ke smyslu lze ovšem také vnímat jako něco, co je nám určeno coby úkol k naplnění, jenž nám je předloženo něčím, co nás přesahuje například transcendentno či Bůh. Tímto se i tento problém vlastně dostává do oblasti víry.⁹¹

Důležitá je také role prevence. Je potřeba, aby pomáhající pracovník našel způsoby, jak se se stresem vyrovnávat. Naučit se používat relaxační techniky, pravidelná tělesná cvičení, sportovat, pěstovat koníčky, naučit se hledat podporu u kolegů a vědomě upřednostňovat tzv. pozitivní myšlení. Pomáhá také časté střídání pracovních činností, popřípadě změna pracovního místa po několika letech. V neposlední řadě také humor.⁹²

2.6. SUPERVIZE

Kromě prevence, je jedním z neúčinnějších způsobů, jak vzniku syndromu vyhoření či syndromu pomáhajících zabránit, či ho odhalit, nastal-li již, – supervize. Je-li včasná a pravidelná, představuje účinný nástroj, který může eliminovat rizika, která by v souvislosti se zneužíváním moci mohla vyskytnout.

Co to vlastně supervize je? Matoušek tento pojem ve svém Slovníku sociální práce charakterizuje jako: „(...) *kvalifikovaný dohled nad průběhem programu nebo projektu zaměřený na kvalitu činnosti pracovníků. Supervize má 3 funkce: vzdělávací, podpůrnou a řídicí. Funkční supervize brání tomu, aby personál brzy „vyhořel“, aby sklouzl do slepě rutinního výkonu profesní role, do necitlivosti vůči potřebám klientů i do ignorování kolegů nebo do vážných konfliktů s nimi.*“⁹³

Supervize byla ještě poměrně nedávno často opomíjena. Zaměstnavatelé v sociální sféře jí nevěnovali dostatečnou pozornost, což mělo jistě neblahé následky na osoby v pomáhajících profesích, které se tak ocitaly se svými problémy a frustracemi

⁹¹ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 159 – 160.

⁹² Srov. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*, s. 65.

⁹³ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 231.

z výkonu povolání sami a nevěděly kde hledat účinnou pomoc. Pomáhající se často cítí přetěžováni. Takovéto pracovní přetížení může být důsledkem nadměrného množství pracovních hodin, trvalého zatížení krizovými situacemi, četného výskytu konfliktních situací, přítomnosti prakticky neřešitelných nebo dlouhodobě jen obtížně řešitelných situací, nadměrného emocionálního nebo fyzického nasazení, souběhu pracovních a osobních nebo rodinných problémů, a někdy také nedostatečného ocenění nebo trvalého podceňování, nemluvě o šikaně a neprofesionálním řízení.⁹⁴

Proč je supervize tak potřebná právě v pomáhajících profesích? Je třeba si uvědomit, že pomáhající profese jsou v mnoha ohledech specifické. Pomáhající se rozhodnutím pomáhat, rozhoduje převzít úlohu věnovat pozornost někomu jinému, s ním vstupuje do vztahu a interakce. Ne vždy se mu daří kladně ovlivnit situaci klienta způsobem, jakým by si přál. Jsou okamžiky, kdy se může zdát, že je vše marná snaha, že bojuje sám proti všem nebo že mu klient není dostatečně vděčný. Z této frustrace se cítí vyčerpaný a má pocit, že již nemá z čeho dávat. V takové situaci si neví rady a rozhodne se, že tyto tlaky musí prostě jen „vydržet“. Není schopen reflexe své práce, neumí se na profesní problémy podívat z jiné perspektivy. Musí najít zdravý způsob, jak se nenechat povoláním ničit a frustrovat a zároveň si uchovat správnou míru osobní profesní angažovanosti. *„Pomáhající profese vyžaduje, aby pracovník našel optimální stupeň osobní angažovanosti na osudech klientů; bez schopnosti pracovníka osobně se angažovat, je kvalitní sociální služba nepředstavitelná.“*⁹⁵

Právě z těchto důvodů může být supervize velmi důležitá. Dává nám příležitost podívat se na věci s odstupem a přemýšlet nad naším postojem. Díky nestrannému pohledu může zabránit tomu, že bude ze svých nezdarů obviňovat druhé – klienty, kolegy, organizaci či celou společnost. V neposlední řadě získá pro správný výkon svého zaměstnání věc velmi zásadní – podporu.⁹⁶

Ačkoliv jsou klady účinné supervize nedocenitelné, často dochází k tomu, že pomáhající vnímá supervizora jako vetřelce, který narušuje jeho pracovní prostor a který má za úkol jedinou věc – najít chyby v jeho pracovních postupech. Pracovníci se obávají plně otevřít supervizorovi, přičemž tento postoj vychází především z nepochopení. Když supervizor uplatní svou autoritu, je samozřejmé, že supervidovaný zaujme také bojovný postoj. Nicméně, moje zkušenost ukazuje, že tak vzniknou vždy

⁹⁴ Srov. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*, s. 64.

⁹⁵ MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 56.

⁹⁶ Srov. HAWKINS, P.; SHOHET, R. *Supervize v pomáhajících profesích*, s. 17.

konflikty s nešťastnými konci. Supervizoři by vždy měli reprezentovat vyváženou autoritu. Oni jsou zodpovědní za poskytování odborného poradenství. Supervidovaný by se měl snažit zaměřit diskusi na odbornou praxi, nikoli osobní sféru.⁹⁷

Pomáhající si musí uvědomit, že právě supervizor mu může pomoci nahlížet na jeho práci z jiné perspektivy a společně najít účinnější řešení pracovních problémů a potažmo lépe hledat odpovědi na etické otázky, které tyto problémy s sebou přinášejí. Vnímání supervizora je třeba změnit z vetřelce na tolik potřebnou podporu.

⁹⁷ Srov. TSUI, M. *Social work supervision: Contexts and concepts*, s. 106.

3. ETIKA V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH

Jak již bylo výše řečeno, na pracovníky v pomáhajících profesích jsou kladeny vysoké nároky. Jelikož pomáhající, výkonem svého povolání, přímo ovlivňuje klienta a jeho život, stává se moc, kterou nad klientem má, těžkým břemenem.

U lidí činných v pomáhajících profesích se očekává tzv. spontánní prosociální jednání. Mám tím na mysli jednání, které respektuje prospěch druhých osob, ochotu pomoci druhým, empatické chování či schopnost sdílet problémy druhých. Toto je, dle mého názoru, samotná podstata všech pomáhajících profesí. Bylo by jistě optimální, aby pomáhající jednal tímto způsobem pro dobro samé a ne z jiných důvodů, ale motivy mohou být také profesionální nebo dokonce i ziskové.

Nejen pomáhající, ale každý člověk se ve své každodenním životě setkává s mnoha etickými otázkami a problémy. Rozmanitost dnešního života, která je ještě více umocněna dynamikou a hektikou dnešní společnosti, nás občas nutí zastavit se a zhodnotit situaci odpovědně a zaujmout nějaké stanovisko. To však mnohdy není snadné, neboť se často setkáváme s četnými kontrasty a rozpory. Typickým příznakem postmoderní doby je určité existenciální vakuum, vykořenění a odcizení člověka. Toto odcizení se může vyskytovat v mnoha rovinách, například k sobě samým, druhým nebo k vyšším řádům, které nás přesahují. Dalším typickým rysem dnešního světa je pluralita názorů či postojů. Díky téměř neomezeným možnostem současné vědy a techniky se před člověkem otevírají nové obrovské možnosti. Může se zdát, že člověk může vše. A právě v tomto kontextu se objevuje mnoho etických otázek. Do popředí vystupuje především otázka po možnostech a zvláště limitech lidského jednání. Na jedné straně se prosazuje etický imperativ, který zdůrazňuje, že ne vše, co člověk může, také smí a na druhé straně liberální hodnoty, které kladou důraz na osobní svobodu každého člověka a na jeho právo žít život dle vlastních představ.

V kontextu výše popsaného je o to více zřetelné, jak nelehké je zaujímat odpovědné postoje v rámci výkonu pomáhajících profesí k lidem, kteří jsou v naší péči a za něž jsme tedy odpovědní.⁹⁸

„Odpovědnost je v etice klíčovým pojmem. Je to hlavní fenomén v mezilidském soužití vůbec. Naproti tomu se zdá, že závislost není od počátku ve stejné míře etickým

⁹⁸ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 9 – 11.

aspektem naší morální praxe. Ale zdání klame. Když zkoumáme co to vlastně závislost je a jakou roli hraje v našem životě od kolébky až do hrobu, zjistíme, že „závislost“ není morálně neutrálním jevem. A to především proto, že závislost vždy zahrnuje, zohledňuje ostatní. A způsob zahrnutí, zohlednění ostatních se jmenuje odpovědnost.“⁹⁹

Pomáhající se tedy nalézají v nezávidění hodné situaci, náročné na správné posouzení situace, zaujetí adekvátního postoje nutného k účinné pomoci klientovi v dané situaci. Správně se zorientovat ve složité situaci, často plné rozporů a paradoxů se stává nelehkým úkolem. *„Profesionální pomoc je zvláštní situací. Pracovník je v ní osobně, nemůže odložit své prožívání a při tom se soustavně rozhoduje a musí volit mezi možnostmi. Protože to jediné, co skutečně může definovat, tedy určit, je on sám, stává se etika jeho práce nesmírně důležitým momentem.“¹⁰⁰* Je zapotřebí, aby si pomáhající kladl etické otázky po správnosti a oprávněnosti jeho konání a hledal na ně možné odpovědi. Je nutno, aby pomáhající zahrnul do své praxe i etický prvek, který mu může pomoci v okamžicích, kdy si nebude jist správností svých rozhodnutí. Aby se mohl pomáhající lépe zorientovat v eticko-filosofických souvislostech, vznikl jakýsi základní návod, který by měl jeho tápání eliminovat a pomohl najít to správné řešení. Jedná se o Etický kodex sociálních pracovníků.

3.1. UPLATNĚNÍ ETIKY V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Téma etika sociální práce se v odborné literatuře české provenience objevuje jen sporadicky. Naproti tomu v zemích západní Evropy je nejméně posledních dvacet let profesní etika velmi aktuální a stává se předmětem mnoha odborných diskusí. Autoři anglosaského světa se shodují v názoru, že etika by mohla být oním fenoménem, který dokáže být pojítkem mezi jednotlivými fragmentovanými oblastmi, které sociální práce zahrnuje.¹⁰¹ Diskuse věnovaná etickým otázkám pomáhá sociálním pracovníkům, aby se dokázali orientovat v případech, kdy mají učinit rozhodnutí, které spadá do oblasti morálních dilemat a problémů.

⁹⁹ HENRIKSEN, J.; VETLESEN, A. *Blízké a vzdálené*, s. 31.

¹⁰⁰ ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 113.

¹⁰¹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 22.

V literatuře bývají hodnoty často oddělovány od znalostí a morální oblast od oblasti právní nebo technické. Toto rozdělení může být užitečné, ale jen potud, pokud z něj zároveň nevyplývá, že je možné uplatňovat znalosti bez hodnotových soudů, nebo že právní a technická rozhodnutí lze provádět nezávisle na etických úvahách. Většina rozhodnutí v sociální práci zahrnuje komplex etických, technických, právních, ale i politických faktorů, které jsou vzájemně propojeny. V sociální práci můžeme rozlišit etické problémy a etická dilemata.

Etické problémy vznikají v situaci, kdy je evidentní, jak by měl sociální pracovník rozhodnout, ale toto rozhodnutí se mu osobně příčí. Etická dilemata vznikají tehdy, cítili sociální pracovník, že stojí před dvěma nebo více stejně nevhodnými možnostmi, které představují konflikt morálních principů. Není přitom jasné, které rozhodnutí bude přijatelnější. To, co je pro někoho technická otázka (pouhé dodržování pravidel), může být pro jiného sociálního pracovníka etickým problémem (je mu zřejmé, jak by měl rozhodnout, ale toto rozhodnutí je pro něj obtížné) a pro dalšího může jít o dilema (zdá se mu, že přijatelné řešení neexistuje). Záleží na osobnosti sociálního pracovníka - jak vnímá situaci, jak je zkušený v morálním rozhodování a jaká je jeho hierarchie hodnot.¹⁰²

Reamer (1995) doporučuje sociálním pracovníkům, aby při řešení etických dilemat dodržovali následující postup: Nejdříve je nutné etické dilema identifikovat, včetně hodnot a povinností, které jsou v konfliktu. Potom je vhodné zamyslet se nad tím, kterých jednotlivců, skupin i organizací se řešení dilematu nějakým způsobem dotkne. Následuje důkladná rozvaha všech možných způsobů jednání, včetně pravděpodobných efektů (kladných i záporných) pro zúčastněné a společnost jako celek. Je třeba zvážit pro a proti u každého způsobu jednání. Při tom se berou v úvahu etické teorie a principy (např. deontologická a utilitaristická teorie, etika účasti) a etická doporučení, která jsou na nich založená, etický kodex a právní normy, metody sociální práce a osobní hodnoty sociálního pracovníka (náboženské, kulturní a etnické hodnoty a politická ideologie). Přínosem je i konzultace se spolupracovníky ať už při běžném pracovním styku, či při pravidelné supervizi. Na základě tohoto postupu je obvykle možné dilema řešit, každopádně se doporučuje postup zdokumentovat a řešení zhodnotit.¹⁰³

¹⁰² Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 24.

¹⁰³ Srov. *Role sociálního pracovníka a způsoby přístupu k praxi* [online].

Pokud se budeme řídit tímto doporučením, značně tím snížíme riziko nesprávného posouzení klientova případu ve všech souvislostech a všech dimenzích jeho života a naše následné rozhodování bude odpovědné a eticky zdůvodnitelné. Zároveň tím zamezíme nežádoucím tendencím, které by mohly naše jednání ovlivňovat z pozice vlastních skrytých mocenských motivů. Je zřejmé, že tím nezabráníme omylům, ale můžeme si být jisti, že právě aplikace etiky do každodenní profesní praxe dělá ze sociálního pracovníka skutečného profesionála.

Podobný názor sdílí i Matoušek, když uvádí, že: *„Není tedy sporu o tom, jestli sociální práce má, nebo nemá etickou dimenzi, ale spíše o tom, jakým způsobem tuto dimenzi zkoumat a jak v praxi řešit etická dilemata, která sociální práci provázejí. Z hlediska profesní etiky by sociálnímu pracovníkovi měla při rozhodování usnadnit situaci znalost etických teorií, základních hodnot profese, etického kodexu sociálních pracovníků a především znalost sebe samého. Základním nástrojem, který sociální pracovník ve své práci používá, je totiž jeho vlastní osobnost; při rozvoji osobnosti pak hraje důležitou roli supervize.“*¹⁰⁴

3.2. HODNOTY V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH

Sociální pracovníci, jakožto jedna z profesních skupin pomáhajících profesí, sdílejí společné hodnoty, které jsou obsaženy v etickém kodexu. Hodnoty jsou základem všech etických teorií a jsou pro sociální práci velice důležité. Ovlivňují zásadním způsobem povahu sociální práce a vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem, kolegy i celou společností. Obecně lze hodnoty definovat jako vše, co člověk považuje za významné a důležité, čeho si člověk váží, co ovlivňuje výběr vhodných prostředků a cílů jeho jednání. Hodnota je význam připisovaný věcem, ať už z lidského nebo nějakého obecnějšího hlediska. Tento význam je přitom relevantní pro naše rozhodování v případě volby. Hodnoty rovněž určují, jakou metodu sociální práce pomáhající zvolí a hrají klíčovou roli při řešení etických dilemat. Z těchto hodnot vychází i principy samotné práce s klienty.¹⁰⁵ Základním hodnotovým konceptem relevantním pro pomáhající profese je respekt ke klientovi. Od něj se pak odvíjí i další profesní hodnoty,

¹⁰⁴ MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 26.

¹⁰⁵ Srov. NEČASOVÁ, M. *Respekt ke klientům na praktickém příkladu kvality života seniorů v domově*, s. 39.

jako jsou například individuální přístup, akceptace klienta, seburčení klienta či diskretnost.

V etickém kodexu sice můžeme nalézt obecně univerzální hodnoty, ale z historického pohledy je zřejmé, že důrazy kladené na určité hodnoty se postupně mění.

Reamer (1995) identifikoval šest hodnotových směrů sociální práce, které se v historickém pohledu objevují, vykazují však rozdílný stupeň trvalosti.

- **Paternalistická orientace** – nejpopulárnější koncem 19. století, pomoc na bázi přátelských návštěv, pomáhající nabádali klienty, aby žili ctnostně a byli užiteční. Pomoc o opětovné nalezení správné cesty.
- **Orientace na sociální spravedlnost**- dle této perspektivy je chudoba, nezaměstnanost a některé formy duševních nemocí způsobena závadou v kulturním a ekonomickém životě. Snahou je nastolení změn, které povedou k rovnosti příležitostí, redistribuce bohatství či služeb.
- **Náboženská orientace** – vychází z historického spojení s církví a tradice charity a tzv. náboženského závazku. Mísí v sobě prvky obou předešlých orientací. Nemusí nutně vycházet z paternalismu, může být odvozena ze smyslu pro náboženský závazek.
- **Klinická orientace** – slouží badatelským účelům a k prevenci, orientuje se na etická dilemata a profesní etiku obecně. Soustřeďuje se na vztah sociálního pracovníka a klienta a na jejich vztah k hodnotám, na ochranu a prospěch klienta.
- **Defenzivní orientace** – zde jde, oproti předchozí orientaci, především o ochranu sociálního pracovníka. Reaguje na zveřejňování nepravdivých informací o profesních pochybeních v sociální práci a zaměřuje se na téma odpovědnosti a eliminaci případných soudních sporů mezi klientem a sociálním pracovníkem.

- **Morálně neutrální orientace** – orientace, která je zaměřena spíše na technický přístup k sociální práci a vyhýbá se morálním soudům.¹⁰⁶

Mimo tyto základní hodnotové orientace existuje v sociální práci několik instrumentálních hodnot, které jsou ověřeny několikagenerační praxí. Tyto hodnoty mohou někdy být ve vnitřním rozporu, například zásada respektování svobodného rozhodování v případě osob, které svým chováním škodí sobě či druhým.

Obecně platí, že autonomie, tedy sebeurčení je právo, kterým disponuje každý jedinec a jež musí být respektováno. Je neoddiskutovatelným cílem, aby všichni lidé mohli rozhodovat o svých potřebách a uskutečňovat své záměry a zájmy. Toto je však pouhý ideál. Ve skutečnosti mnoho lidí tuto schopnost nemá. Pro psychicky retardované to může platit po celý život, pro nemocné po určitý časový úsek, pro stařecky demenční to může platit po závěr života.¹⁰⁷ V takovémto případě tedy hodnota sebeurčení klienta tedy musí být upozaděna v zájmu jeho dobra.

Jiné hodnoty mohou být ve vzájemném konfliktu a je plně na sociálním pracovníkovi, aby se naučil tyto profesní hodnoty funkčně integrovat do výkonu sociální práce.

Respektování svobodného rozhodnutí klienta je přístup, který uznává jeho lidskou důstojnost, respektuje jeho svéprávnost. Nejedná se však o rezignaci sociálního pracovníka, ale o analýzu a společné řešení jeho problémů a jejich možných řešení. Řešitelem problému však zůstává sám klient, ovšem za odborné pomoci sociálního pracovníka, který jeho postup hodnotí, reflektuje a upozorňuje na možná rizika, která by z jednání klienta mohla plynout.

Respektování důvěrnosti informací je další významnou hodnotou, na kterou by měl být při výkonu sociální práce kladen důraz. Důvěrnost informací a osobních dat by měla být samozřejmostí a poskytování těchto důvěrných informací mimo zařízení výkonu sociální práce je možné jen za výslovného písemného souhlasu klienta. I přes značný tlak na ochranu osobních údajů však stále dochází k jejich úmyslnému či neúmyslnému zneužívání. V takových případech pak sociální pracovník těžko může

¹⁰⁶ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 33 – 34.

¹⁰⁷ Srov. HENRIKSEN, J.; VETLESEN, A. *Blízké a vzdálené*, s. 27.

navodit atmosféru důvěry a diskrétnosti, která je tak potřebná pro správné fungování vztahu pomáhající – klient.¹⁰⁸

3.3. ETICKÉ TEORIE

V této kapitole se pokusím představit základní etické teorie, které lze zohlednit při výkonu pomáhajících profesí. Vychází z nich principy, které následně charakterizují přístup k člověku, jeho svobodě či právu na sebeurčení. Různé způsoby nazírání člověka jako bytosti se pak promítají i do výkonu pomáhajících profesí.

Při řešení etických dilemat je oporou sociálního pracovníka právě znalost těchto etických teorií. Tyto totiž mohou ovlivňovat přístup pomáhajícího ke klientovi a tím i určovat míru paternalismu a zacházení s fenoménem moci vůči klientovi.

V rámci profesní etiky se jako podstatné uvádějí teorie přirozeného zákona, deontika, utilitarismus, antiopresivní teorie a teorie diskurzu. Pojďme si nyní přestavit základní charakteristiky jednotlivých teorií:

3.3.1. Teorie přirozeného zákona

Vznikla na základě kombinace náboženské tradice judaismu, řecké filosofie a křesťanství. Jejím cílem je kultivace lidské přirozenosti. Děje se tak skrze přirozený mravní zákon, který je daný Bohem. Člověk je Boží obraz, je vybaven rozumem, s jehož pomocí se sám řídí. Není bytost vztažená k sobě samé, ale k Bohu a ostatním lidem. Má se snažit poznat Boží zákon ve své přirozenosti a naplňovat ho, čímž dosáhne spásy. Od absolutního přirozeného zákona lze odvodit univerzální normy. Jeho poznání není člověku vrozeno, vrozenou má pouze schopnost rozeznat principy přirozeného zákona. V konkrétním životě podléhá však člověk omylům, tím se stupňuje jeho nejistota. S humanismem má teorie přirozeného zákona společné pojetí člověka jako bytosti, která má zvláštní důstojnost.

Křesťanské pojetí zdůrazňuje, že posláním člověka je šířit dobrou vůli, zrcadlit Boží lásku, péči a milosrdenství ve svém jednání i ve svých činech. Důležité je přitom celostní pojení člověka (tělo, duše, duch).

¹⁰⁸ Srov. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*, s. 29 – 30.

Síla etiky přirozeného zákona tkví především v jeho obsažnosti, která v sobě zahrnuje přirozené ctnosti a je otevřený i kontextu Božích příkazů a milosrdenství. To s sebou přináší určité propojení náboženské etiky s apelem na racionalitu a přirozenou perspektivu ctností.¹⁰⁹

Některá pojetí teorie přirozeného zákona chápou jako „přirozené“ vše co bylo a jest, přičemž vychází z předpokladu, že přirozené a tudíž dobré je to, co se děje jaksi „samo“, bez úsilí a násilí. Ale platí tato premisa beze zbytku? Pozdější pojetí, jehož zastáncem byl například John Locke, však zastává názor, že ne vše co bylo a jest – posvěceno vůlí Boha – je přirozené. Chápe přírodní zákon jako rámcový úmysl přirozenosti, avšak zdůrazňuje důležitost lidského kritického rozumu, který má rozlišit, co opravdu podporuje záměry přírody a co jim odporuje.¹¹⁰

3.3.2. Deontika

Nauka o povinnostech vyjadřuje přesvědčení, že jednání může být morální samo o sobě na základě své povahy a nezávisle na následcích. Důležitý je úmysl jednajícího, ne výsledek jednání. Etika Immanuela Kanta vychází z toho, že člověk v sobě zahrnuje přírodní a rozumovou část. Rozum má nadvládu nad přírodou, motivace z čistého rozumu neslibuje osobní prospěch, materiální statky, nepředpokládá nic empirického. Jedná se o povinnost, nepodmíněný příkaz, kategorický imperativ, vyplývající z rozumové povahy člověka. Podle kantovské etiky morálně dobré jednání vzniká na základě rozumného motivu. Morálně špatné je jednání, jehož motivací je náklonnost. Přitom záleží na vůli jednajícího. Člověk jedná dobře, když chce jednat z povinnosti, špatně, když jedná vědomě a chtěně v rozporu s povinností. Takové jednání však vyžaduje určitou míru svobody člověka. Výhodou této etiky je oddělení povinnosti od užitečnosti a osobního zájmu, což předchází předpojatosti a diskriminaci.

Podle deontologické etiky je obtížné rozhodovat, či právo na sebeurčení má přednost. Pro sociálního pracovníka z této teorie například plyne, že má plnit svou povinnost a neohlížet se na její důsledky. To však není možné, neboť při své práci musí

¹⁰⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 26 – 27.

¹¹⁰ Srov. KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití. Kapitoly z mezilidské etiky*, s. 122.

zvažovat souvislosti a okolnosti a přemýšlet, jaké jednání bude dobré pro klienta i společnost.¹¹¹

Aplikace této teorie v pomáhajících profesích v souvislosti s užitím moci s sebou přináší především důraz na co nejširší prostor pro svobodu klienta, který je jako osoba účel sám o sobě a má přirozenou schopnost sám sebe určovat a realizovat. Kant zdůrazňuje, že důstojnost rozumu, jako základu svobody, je taková, že rozumná bytost nikdy nemůže být pouhým prostředkem. Rozumové bytosti tak přičítá vlastní hodnotu o sobě.¹¹²

Pomáhající se tak vyhýbá paternalistickým postojům ke klientovi, respektuje jeho autonomii, volí spíše postupy založené na zprostředkování informací a různých alternativ řešení, než přímý nátlak nebo užití moci proti klientovi.

3.3.3. Utilitaristická etika

Předpokládá, že žádné lidské jednání není ani dobré ani špatné. Mravní hodnocení probíhána základě následků, které je možné od něj očekávat. Kritériem hodnocení je úspěšnost, užitek. Sociální pracovník by měl tedy počítat s negativy i pozitivy, přičemž pozitiva by měla převažovat. I tato teorie má však slabiny, protože následky nejsou dopředu jisté. Jednání, které se zpočátku může zdát vhodné, se ukáže po delší době jako zcela nevyhovující. Také v určité situaci může něco vypadat jako dobré řešení, za jiných podmínek je však zcela chybné.¹¹³

Hoffe charakterizuje utilitaristickou pozici jako kombinaci čtyř principů:

- **Princip následků** – mravní hodnocení se děje výhradně na základě následků, konsekvenci či účinků. Popírá tedy existenci jednání, které by bylo dobré nebo špatné samo o sobě.
- **Princip užitečnosti** – kritériem posuzování následků jednání je prospěšnost, užitečnost pro uskutečnění něčeho, co je dobré samo o sobě.

¹¹¹ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 27–28.

¹¹² Srov. KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: Kapitoly z mezilidské etiky*, s. 170.

¹¹³ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 29–30.

- **Princip hédonismu** – záleží na uspokojování lidských potřeb a zájmů, tedy slasti, radosti a štěstí. Dobrem o sobě je lidské štěstí. V čem toto štěstí spočívá, si každý člověk určuje sám.
- **Sociální princip** – odmítá přijmout egoistický hédonismus a upozorňuje na to, že v mravním kalkulu jde nejen o štěstí jednajícího, ale o štěstí co možná největšího počtu lidí. Sociální prospěšnost vidí jako co možná největší sumu užitku.¹¹⁴

Sigdwick se domnívá, že (...)“*máme v každém jednotlivém případě srovnávat všechny radosti a strasti, jež lze předvídat jako pravděpodobné následky různých v úvahu přicházejících alternativ chování, a přijmout tu alternativu, jež se jeví schopná vést k největšímu štěstí vůbec.*“¹¹⁵ Upozorňuje však na to, že pouhé kalkulování největšího dobra by platilo pouze tehdy, kdybychom žili v etickém vakuu. V reálných situacích je vždy třeba zapojit kritický rozum a posuzovat jednotlivé situace, aby nedocházelo k tomu, že budeme sčítat větší dobro a obětovat menšinu.¹¹⁶

Utilitarismus má však pochopitelně i své nedostatky. Může být například nespravedlivý v případě, kdy například obětuje štěstí jedné skupiny lidí pro to, aby bylo dosaženo větší sumy štěstí pro skupinu jiných lidí.¹¹⁷

Aplikace této teorie do pomáhajících profesí v souvislosti s užitím moci s sebou může přinášet určitá rizika. Je-li kladen přílišný důraz na empirické posouzení situace, vzniká nebezpečí, že dojde k situaci, kdy je utrpení jednoho vyvažováno větší mírou radosti druhého, a kdy se optimalizace sumy užitku směřuje s marginalizací některých subjektů a posvěcuje i prostředky, které jsou neslučitelné s důstojností člověka jako účelu o sobě.¹¹⁸ Takový přístup je pro použití moci poměrně rizikový.

¹¹⁴ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 32 – 34.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 34.

¹¹⁶ Srov. KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: Kapitoly z mezilidské etiky*, s. 157 - 158.

¹¹⁷ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 30.

¹¹⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 121.

3.3.4. Antiopresivní teorie

Předpokládá rovnost výsledků a chápání člověka jako nezbytně společenské bytosti. Klade důraz na individuální práva a povinnosti. Jeden z autorů teorie, Paulo Freire, je přesvědčen o tom, že lidé musí transformovat utlačující životní podmínky a dosahovat stále plnějšího lidství.

Pod antiopresivní hnutí v sociální práci je možné zahrnout také feministické hnutí, jehož stoupeni kladou důraz nejen na zplnomocnění žen klientek, ale také sociálních pracovníků. Poukazují na to, že v oblastech sociální politiky, na akademické půdě, při rozmístění zdrojů rozhodují muži, ačkoliv v sociální práci bývají zaměstnány především ženy. Sociální práci ovlivňují především proto, že poukazují na různé formy útlaku a zdůrazňují, že sociální pracovník by měl klientovi pomoci najít sebekontrolu nad vlastním životem.¹¹⁹

Aplikace této teorie do pomáhající profesí v souvislosti s užitím moci s sebou přináší podobné pojetí přirozenosti člověka tak, jak ho viděl Kant, tedy jako autonomního jedince schopného sebeurčení. Kladen je zde značný důraz na proces humanizace, tedy na eliminaci utlačujících podmínek, které člověku brání dosahovat stále plnějšího lidství.¹²⁰ Z toho přístupu přirozeně vychází i nízká míra užití přímé moci ze strany pomáhajícího vůči klientovi.

3.3.5. Etika diskurzu

Pro potřeby sociální práce interpretoval myšlenky Habermasovy teorie komunikativního jednání Geert van der Laan, který rozlišuje mezi perspektivou systému a perspektivou životního světa. „*Životní svět si můžeme představit jako prostor k jednání, ve kterém lidé komunikativně jednají na pozadí sdíleného a zúčastněnými upřednostňovaného konsensu.*“¹²¹ K životnímu světu patří komunikativní jednání, které je zaměřeno na vzájemné porozumění, jehož podmínkou je symetrický vztah partnerů v rozhovoru. To značí, že uznávají vzájemně nároky na platnost.

¹¹⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 30.

¹²⁰ Srov. Tamtéž.

¹²¹ LAAN, G. van der *Otázky legitimity sociální práce*, s. 43.

Habermas uvádí, že strategické jednání je primárně orientováno na úspěch a sleduje cíle, aniž hledá souhlas ostatních zúčastněných osob. Oproti tomu komunikativní jednání je orientováno na dorozumění a snaží se vlastní plány jednání koordinovat s plány druhých.¹²²

Nečasová uvádí, že výsledkem diskurzu může být uspokojení zájmů každého účastníka, ale může také dojít k přechodu na strategické jednání, nebo komunikace může být ukončena. Dále upozorňuje, že strategické jednání se uplatňuje v perspektivě systémů. Takovéto jednání není zaměřeno na shodu, ale na dosažení určitého chování u druhé osoby. Je primárně orientováno na úspěch a sleduje cíle, aniž hledá souhlas ostatních zúčastněných osob.¹²³ Situace je viděna jednostranně a neberou se v úvahu nároky druhé osoby. Nebezpečí systémové „racionality“ spočívá v tom, že lidé, na jejichž nároky není brán dlouhodobě ohled a jsou zneuznáváni, ztrácejí identitu.¹²⁴

Chceme-li zamezit takovýmto nežádoucím jevům, je skutečně nutné mít na zřeteli potřeby a oprávněné nároky klienta. Tím, že zvolíme přístup ke klientovi založený na mylných předpokladech jeho potřeb, nás nemůže zbavit odpovědnosti za případné negativní dopady na jeho integritu. Je třeba brát v potaz, že profesionální pomáhající mají zodpovědnost, která vychází jednak z normativní legitimace (tím je ale jejich prostor strukturálně omezený) a jednak z nezávislého postavení. Zaujímají pozici středu mezi státem a občanem. Sociální pracovníci se ocitají v situacích, kdy mohou být klientovy nároky předmětem společné diskuze, avšak častěji pracují v rámci systémové perspektivy, které je vlastní nátlak na klienta.¹²⁵

Z pohledu systému jim přísluší ovládací funkce a nutí je ke strategickému jednání. Z pohledu životního světa jim přísluší funkce pomoci, kde jde o komunikativní jednání. Pak musí vzít také v úvahu, že strategické prostředky bývají někdy použity pro komunikativní cíle a naopak komunikativní prostředky bývají užity ke strategickým cílům.¹²⁶

Aplikace této teorie do pomáhajících profesí důraz na symetrický vztah obou účastníků rozhovoru, oba mohou předložit svou definici situace, své plány, cíle či normy. Ty je však třeba následně podrobit diskusi. Pomáhající by tak měl naučit

¹²² Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 231.

¹²³ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 44.

¹²⁴ Srov. LAAN, G. van der *Otázky legitimace sociální práce*, s. 49.

¹²⁵ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 36.

¹²⁶ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 45.

přecházet mezi strategickým jednáním a s případným užitím moci tam kde je to třeba, a mezi jednáním komunikativním, tam kde je možno klientovi dopřát svobodu. Strategické jednání tedy přináší prvek přímého užití moci, ale prvek komunikativního jednání tuto moc relativizuje.

3.4. ETICKÁ VÝCHODISKA

V následujících kapitolách se pokusím představit etická východiska, která konstituují celkový přístup ke klientovi v rovině zacházení s mocí. Jedná se o základní témata, která dotvářejí etický rámec, ze kterého by měl pomáhající vycházet, pokud chce dát své pomoci etický rozměr. Pokud tato témata začlení do každodenní praxe a zohlední je při řešení etických problémů, může tak snižovat riziko nežádoucího zneužití moci.

3.4.1. Respekt ke klientovi

Respekt k druhému znamená, že si člověk cení autentičnosti druhého, jeho zájmů, pocitů, práv, jednání i přání. Respekt vychází z konceptu lidské důstojnosti. Uznat lidskou důstojnost člověka znamená zajistit mu volnost a možnost vést takový život, v němž by sám sebe prožíval jako toho, kdo je cenný a ceněný. (Henriksen, Veltesen).

Mezi kořeny respektu patří i náboženská úcta k Bohu, která vychází z toho, že bližní je obrazem boha. Deontologická etika zase odkazuje na autonomii lidského rozumu, díky kterému je člověk schopen sám sobě dávat zákony. Utilitaristická etika zase akcentuje význam vnímání štěstí.

Kantova etika předpokládá, že člověk je schopen se rozumně rozhodovat. Pokud by tuto schopnost neuznal u druhých, popřel by tím i svůj rozum. Vychází z toho, že každý jedinec by měl mít právo žít vlastní život podle svého, pokud tím však nezasahuje do svobody druhých lidí. Kantova etika však předpokládá plně kompetentního jedince a její aplikace může vést k diskriminaci lidí, kteří nedisponují plným rozumem. Je zřejmé, že v praxi se pomáhající setkává často právě s klienty, kteří pro adekvátní rozhodování o sobě samém kompetentní nejsou.

V utilitaristické etice se respekt k druhým odvíjí od schopnosti vnímat libost a bolest. Člověk by měl jednat tak aby libost převážila. Upřednostňuje schopnost vnímat

před rozumem. Cit a soucit s druhými tedy odůvodňuje, proč jednat s druhými s respektem.

V etice přirozeného zákona je základem respektu víra, že člověku je dána důstojnost ze skutečnosti, že byl stvořen jako obraz Boha. V každém z nás je tedy něco z jeho velikosti, což si zasluhuje náš respekt k druhým i k sobě samým.¹²⁷

3.4.2. Svoboda

V předchozí kapitole jsem hovořil o respektu ke klientovi na základě jeho přirozené důstojnosti. Fenomémem, jež je třeba respektovat a neměl by být klientovi upírán, je nepochybně jeho svoboda. Svoboda je pojem velice široký, je tedy třeba ho nejprve blíže specifikovat.

„Svoboda spadá do kategorie schopnosti, možnosti, způsobilost, dovednosti. Kdo je svobodný, může něco, co ten, kdo svobodný není, nemůže.“¹²⁸ Svobodu chápeme především jako absenci přinucení, odstranění vnějších překážek našeho jednání či jako volnost, propuštění či vymanění z podřízenosti. Tohoto druhu svobody si nejčastěji všímáme v okamžiku, kdy se nám jí nedostává.¹²⁹ Tato svoboda jednání je podmíněna například fyzickými a duševními schopnostmi, majetkem, sociálním postavením, vážností či právy. Od tohoto pojmu svobody jednání je třeba odlišit svobodu rozhodování.

Tato trochu složitější podoba svobody se snaží předešlému vymezení vyhnout a svobodu chápe jako možnost volby mezi možnostmi, které jsou různé, mezi nimiž je nějaký rozdíl.¹³⁰ Svobodou rozhodování (...) *chápeme způsobilost osoby volit si na základě racionálních úvah vhodné prostředky k uskutečňování obsáhlejších cílů nebo životních plánů.*¹³¹ Tato představa svobody předpokládá, že člověk má možnost volit mezi různými variantami, ale dochází k tomu, že člověk chce výběr neustále stupňovat. Avšak ani svoboda jako volba z daných možností se nedá stupňovat neomezeně, možná právě proto, že člověk musí volit mezi danými možnostmi, které mu připravili jiní.¹³²

¹²⁷ Srov. NEČASOVÁ, M. *Respekt ke klientům na praktickém příkladu kvality života seniorů v domově*, s. 41.

¹²⁸ RICKEN, F. *Obecná etika*, s. 69.

¹²⁹ Srov. SOKOL, J. Svoboda, ale jaká? In SOKOL, J.; PINC, Z. *Antropologie a etika*, s. 115.

¹³⁰ Srov. Tamtéž.

¹³¹ RICKEN, F. *Obecná etika*, s. 69 – 70.

¹³² Srov. SOKOL, J. Svoboda, ale jaká? In SOKOL, J.; PINC, Z. *Antropologie a etika*, s. 117.

Každý člověk přirozeně usiluje o svobodu jednání a rozhodování. Nikdo nemůže chtít, aby mu jeho cíle byly někým vnucovány. Cíle je něco, o co se usiluje; donucení jako takové, už samo o sobě směřuje proti usilování. Svoboda jednání a rozhodování může být mnoha způsoby omezována. Může docházet k zabraňování užívání schopností za pomoci různých forem násilí nebo omezování svobody. Dále může docházet k znemožnění rozvoje schopností člověka tím, že jsou mu upírány vnější předpoklady, jako jsou například informace, vzdělání či zdraví.¹³³

3.4.2.1. Negativní a pozitivní pojetí svobody

Tyto rozdílné teorie se liší ve způsobu pojmání svobody člověka, což je hodnota, které z respektu k druhému vychází a mohou mít i svůj konkrétní dopad na praxi sociální práce. Berlin definuje **svobodu v negativním pojetí** prohlášením „*jsem svobodný v té míře, v níž žádný člověk ani lidské sdružení nezasahuje do mého jednání*“.¹³⁴ Jedná se o svobodu od zasahování. Donucování potom znamená záměrný zásah od druhých lidí do toho, jak by člověk jednal. Jinými slovy svoboda v negativním smyslu znamená, že člověk si určil nějaký cíl, ale ti druzí lidé mu v tom brání. Člověk je tedy tím svobodnější, čím širší je oblast, v níž má volnost. Tato volnost však nemůže být neomezená, protože na sebe narážejí svobody jednotlivých lidí.

Základem obhajoby negativní svobody je víra v jednotlivce a zejména lidskou racionalitu. Oproštění od zásahu z vnějšku, donucování i vedení jsou sami schopni utvářet vlastní životy podle svých představ. To samozřejmě neznamená, že se lidé nemohou dopouštět intelektuálních či morálních omylů, ale bude se moci poučit ze svých vlastních chyb, což jim umožní se vyvíjet a dále růst.¹³⁵

Velmi diskutovanou otázkou je umístění hranice, za kterou zásahy druhých už nemůžou jít. Z důvodu zachování důstojnosti člověka je vždy nutná určitá dávka svobody. Zastánce negativního pojetí svobody John Stuart Mill považuje za nejhorší, když se ostatním povolí, aby nutili člověka k tomu, co pro něj považují za dobré. Zavrhuje paternalistický přístup proto, že je tím rušen statut člověka jako nezávislé

¹³³ Srov. RICKEN, F. *Obecná etika*, s. 70.

¹³⁴ BERLIN, I. Dva pojmy svobody, In KIS, J. *Současná politická filosofie*, str. 50.

¹³⁵ Srov. HEYWOOD, A. *Politická teorie*, s. 223.

bytosti.¹³⁶ Poukazuje na to, že existují soukromé sféry lidského života, do kterých by žádná autorita neměla zasahovat. Je třeba uchovat minimální prostor osobní svobody, jestliže nemáme degradovat a popřít svou přirozenost.¹³⁷

Pozitivní pojetí svobody vychází z přání člověka být svým vlastním pánem, sám sebe řídit, být subjektem, nikoli objektem, vytyčovat si své vlastní cíle i volit prostředky jak jich dosáhnout a nést za ně odpovědnost. Být svobodný do té míry, jak věřím, že je to pravda, a zotročený do té míry, jak jsem schopen nahlédnout, že tomu tak není.¹³⁸

Toto je určitý ideální stav, o který by jistě měl každý pomáhající při práci s klientem usilovat, ale skutečné situace, které praxe, respektive život sám přináší, tak jednoznačné nejsou. Pomáhající tak musí na svá bedra převzít značnou odpovědnost za klienta. Může pak docházet k donucování lidí ve jménu určitého cíle, o který by – kdyby byli vzdělanější – sami usilovali, ale nečiní tak. Z důvodu nevědomosti. Toto donucení v jejich vlastním zájmu, může mít dvě podoby.

První podoba, kdy ten, kdo donucuje, skutečně ví, co je pro druhého dobré, zatímco ten druhý to neví, může dokonce rozšířit i jeho oblast svobody a být prospěšné. Druhá podoba pak spočívá v přesvědčení, co by donucovaný zvolil, kdyby byl něčím, čím (alespoň) zatím není.

Negativní pojetí svobody by se dalo vyjádřit i slovy: „*být tím, kým člověk je, ať se to druhým líbí, nebo ne.*“¹³⁹ V tomto konceptu může být svoboda omezena mnoha způsoby; tlakem společnosti či zásahem jiného člověka. Předpokládá se, že člověk bude schopen za sebe kompetentně rozhodovat a používat svůj rozum k rozhodování, která opře o kategorický imperativ a nebude tak zasahovat do svobody druhých.

Oproti tomu koncept pozitivní svobody je v sociální práci definován jako rozšíření možností výběru, které má k dispozici. Primárně jde o to, jaké cíle si je člověk sám schopen pro sebe zvolit. Sekundárně o to, jaké cíle mu přisoudí okolí. Tento koncept je spojen s ospravedlněním zásahů do života druhých pro jeho vlastní dobro a dobro společnosti. Za dobro se zde považuje seberealizace klientova vlastního já.

To však může v praxi představovat značné riziko nebezpečí manipulace a zneužití moci. Může dojít k tomu, že práva člověka jsou omezena uměle vytvořenou představou

¹³⁶ Srov. NEČASOVÁ, M. *Respekt ke klientům na praktickém příkladu kvality života seniorů v domově*, s. 42.

¹³⁷ Srov. BERLIN, I. Dva pojmy svobody, In KIS, J. *Současná politická filosofie*, s. 54.

¹³⁸ Srov. Tamtéž, s. 59 – 60.

¹³⁹ NEČASOVÁ, M. *Respekt ke klientům na praktickém příkladu kvality života seniorů v domově*, s. 44.

ideálního člověka. Pomáhající se může pokoušet klienta „vylepšit“. To je nebezpečné, protože pomáhající tak dostává do rukou značnou moc, pomocí které může vnučovat druhým svoje vlastní představy. Tím brání možnosti autonomie druhých. V praxi rovněž může docházet k situacím, kdy pomáhající považuje za nezbytné ukazovat klientovi, který sešel na scestí, správnou cestu (třebaže ji považuje za správnou dle svého nejlepšího vědomí a svědomí). Přitom svoje vlastní představy o dobru zaštiťuje například vyšší autoritou Boha.¹⁴⁰

V souvislosti s tématem individuální svobody je třeba ještě zmínit myšlenku tolerance. Přináší s sebou otázku, nakolik máme tolerovat jednání svých bližních a kdy – pokud vůbec – můžeme oprávněně klást nějaké meze tomu, co mohou druzí činit, myslet či říkat. Tolerance je etický ideál a zároveň i společenský princip. Neznamená však, že by lidem mělo být vše dovoleno, že mohou jednat jak se jim zlíbí. Najít hranici mezi tím co je ještě přijatelné a které činy a jednání již tolerovat nelze, není snadné.¹⁴¹

3.4.3. Odpovědnost vůči druhým

Dalším etickým východiskem, které podstatně určuje etickou rovinu použití moci v pomáhajících profesích je odpovědnost vůči druhým. Pomáhající tuto svou odpovědnost vůči klientovi chápou mnohdy spíše pouze intuitivně, ale vezmeme-li v potaz, že odpovědnost (a míra jejího přebírání za klienta) hraje nezanedbatelnou roli v každodenní praxi, je třeba si tento pojem více přiblížit.

Chápeme-li etiku jako závazek vůči budoucímu, znamená to především závazek před druhými. Závazek v podobě slibu, který je nabízen druhým, aby se na něj mohli spolehnout a opřít se o něj. Je-li cílem etiky pravidel ulehčit mé rozhodování, pak se etika odpovědnosti stará spíše o to, jak usnadnit život těm druhým. Závazek, který je vůči nim přijat, jim dovolí část jejich starostí přenést na mne. Odpovědnost se nám nejdříve ukazuje jako odpovědnost vůči sobě samému ve vlastním svědomí, ale původně vzniká jako vůči někomu druhému.¹⁴²

Jednotliví lidé se nepohybují v nějakém společenském vakuu, ale navzájem se ovlivňují, vznikají mezi nimi vzájemné vztahy a závislosti. Právě závislost způsobuje,

¹⁴⁰ Srov. NEČASOVÁ, M. *Respekt ke klientům na praktickém příkladu kvality života seniorů v domově*, s. 45.

¹⁴¹ Srov. HEYWOOD, A. *Politická teorie*, s. 226 – 227.

¹⁴² Srov. SOKOL, J. *Odpovědnost vůči druhým*. In SOKOL, J.; PINC, Z. *Antropologie a etika*, s. 24 – 25.

že naše životy jsou vetkány jeden do druhého. Tím získáváme – ať se nám to líbí nebo ne – odpovědnost v morálním smyslu. Odpovědnost za druhého, jež vyplývá z jeho zranitelnosti, k nám přichází nezávaná. Protože jsme si odpovědnost dobrovolně nezvolili, nemůžeme ji ani vlastní volbou zamítnout.¹⁴³

Sokol a Pinc její vznik popisují jako proces o třech krocích. Na začátku je vždy něco, čehož jsme svědky, a co se nás týká a není nám jedno. Nutí nás se k tomu nějak postavit. Následně je nám dána příležitost dát svému životu smysl tím, že nejsme lhostejní, čímž se nám otevírá prostor svobodného jednání. Nakonec vzniká náš závazek, naše angažovanost tím, že na tuto svobodu odpovídáme a stáváme se účastníky příběhu. Přihlášením se ke svobodě však dostáváme na krk také příslušnou odpovědnost.

Etika odpovědnosti však znamená i to, že beru-li na sebe odpovědnost za druhého člověka, mohu ho tím snadno připravit o jeho svobodu. Proto je podmínkou každého přebírání odpovědnosti schopnost druhému v rámci rozhovoru naslouchat. I tak však znamená značné riziko, neboť se vztahuje k budoucnosti a výsledek je vždy nedohlédnutelný.¹⁴⁴

Pomáhající se tak ocitá v nelehké situaci, neboť převzetím odpovědnosti za klienta prakticky zasahuje do klientových svobod a omezuje je. Každé omezení svobody je v podstatě užití moci, které je, i v případě těch nejlepších úmyslů, velmi diskutabilní. Je tedy třeba v etické rozvaze vždy zohledňovat svobodu klienta a právo na to, určovat svůj vlastní život.

3.5. ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

Základní pomůckou, která si klade za cíl určitým způsobem upravovat oblast užití etiky v sociální práci, je etický kodex sociálních pracovníků. Tato norma se pokouší vtisknout sociální práci určité mantinely a je tudíž přínosná i v oblasti problematiky užívání moci vůči klientovi. V této kapitole tuto normu stručně představím a pokusím se popsat její užitečnost pro výkon sociální práce, ale také nastínit její limity.

¹⁴³ Srov. HENRIKSEN, J.; VETLESEN, A. *Blízke a vzdálené*, s. 32.

¹⁴⁴ Srov. SOKOL, J. Odpovědnost vůči druhým. In SOKOL, J.; PINC, Z. *Antropologie a etika*, s. 25 – 27.

Společnost sociálních pracovníků vznikla v roce 1990 a etický kodex vydala v roce 1995.¹⁴⁵ Poslední platný etický kodex byl schválen plénem Společnosti sociálních pracovníků 19.5.2006 a nabyl účinnosti od 20.5.2006.¹⁴⁶

Čím je nám takováto norma přínosná? Především tím, že etický kodex zabezpečuje vedení a inspiraci svým členům, je průvodcem etické praxe, slouží jako regulace v oblasti profesního chování, chrání klienty před zneužitím úřední moci a zanedbáním péče. Je základním podkladem pro posouzení stížností a kritériem pro hodnocení aktuální praxe z hlediska hodnot, zdůrazňuje status profese v komunitě a širší společnosti, udržuje též identitu profese. Předkládá etické zásady a pravidla etického chování sociálních pracovníků, nastiňuje etické problémové okruhy pro sociální práci a uvádí postupy řešení etických problémů, které v oboru sociální práce mohou vyvstat. Znalost etických teorií a hodnotové báze sociální práce, včetně etického kodexu, pomáhá sociálnímu pracovníkovi v situaci, kdy má řešit etický problém nebo dilema. Zároveň také přispívá k identifikaci s oborem a k větší jistotě při provádění sociální práce.¹⁴⁷

Základními body etického kodexu sociálních pracovníků České republiky jsou: etické zásady, pravidla etického chování sociálního pracovníka a etické problémové okruhy. Etický kodex sociálního pracovníka se snaží zachytit právní normy, tedy pravidla, podle kterých by se mělo žít a jednat. Konkrétněji jsou převedena do vztahu k sociálnímu pracovníkovi a nabízí mu určité vodítko jak se zachovat, dle jakých zásad jednat ve vztahu ke svému klientovi.

Z výše uvedených faktů se může zdát, že znalost etického kodexu se pro sociálního pracovníka stává jakousi samo spásnou pomůckou, ve které vždy snadno najde odpovědi na otázky a etická dilemata, která je nucen řešit. Je tomu ale skutečně tak? Výše jsme měli možnost zhodnotit, v čem je etický kodex pro aplikaci etiky do sociální práce přínosný. Pojďme se však nyní zamyslet nad tím, jakou pomoc etický kodex nemůže nabídnout a vlastně ani nenabízí? Etický kodex formuluje základní hodnoty profese a zároveň dává jasně najevo, že pro sociální pracovníky jsou velmi důležité etické implikace při práci s lidmi. V kodexu však nejsou k nalezení konkrétní postupy řešení, neboť jak zdůrazňuje Nečasová, kodex nemůže být detailní kuchařkou, podle které by sociální pracovník bezmyšlenkovitě jednal. Neměl by v důsledku toho

¹⁴⁵ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 41.

¹⁴⁶ Společnost sociálních pracovníků ČR. *Etický kodex* [online].

¹⁴⁷ Srov. *Role sociálního pracovníka a způsoby přístupu k praxi* [online].

prostor pro vlastní úsudek a rozhodování a etická dimenze by se z jeho jednání nutně vytratila.¹⁴⁸

Podobný názor na praktické využití etického kodexu sdílí i Úlehla, když ve své knize *Umění pomáhat*, 2005, připomíná, že: „*Etiku práce není možné vymezit nějakým kodexem. Respektive kodexy jsou užitečné k prvnímu nahlédnutí do problematiky etického hodnocení práce. Etický kodex je užitečný, ale zjednodušující model. Do profesionální práce se ovšem promítá celý pracovníkův přístup k životu a lidem.*“¹⁴⁹

Právě fakt prolnutí životního postoje pomáhajícího do výkonu jeho práce může představovat i jisté riziko. Riziko, že jeho osobní názory a postoje (budou-li neopodstatněné) negativně ovlivní jeho přístup ke klientovi. Jak však eliminovat takovéto nežádoucí jevy?

3.6. JAK NESELHAT

Pomáhající je především pouze člověk. Je vůbec možné, aby při výkonu tak náročného povolání neselhal? Je možné, aby se za každé situace zachoval profesionálně a jeho jednání bylo vždy morálně a eticky zdůvodnitelné? Jak se může chránit před vznikem syndromu pomáhajícího či před syndromem vyhoření? Jak může zabránit tomu, aby jeho rozhodnutí a následná intervence nezpůsobila pouze další marginalizaci klienta místo toho aby mu účinně a efektivně pomáhala?

Jak již bylo v předchozích kapitolách vyřčeno, jedním ze způsobů jak zabránit profesním i lidským pochybením je dokonalé sebepoznání. Jen tak můžeme analyzovat skutečné motivy našeho jednání. Guggenbühl-Craig upozorňuje na to, že: „*Nikdo nedokáže jednat na základě pouze čistých motivů. I ty nejušlechtlejší činy vycházejí z čistých i nečistých, světlých i temných motivů.*“¹⁵⁰ Nicméně toto však nemusí nutně znamenat, že sociální pracovník silně ovládaný mocenskými choutkami nemůže činit rozhodnutí, která jsou pro klienta užitečná.¹⁵¹ Jen pokud jsme schopni reflektovat naše rozhodování a jednání, můžeme rozlišovat skutečné motivy našeho jednání a zabránit tak nežádoucím tendencím aby negativně ovlivňovaly výkon naší práce. Je zřejmé, že ochota prozkoumat vlastní motivy „dobré“ i „špatné“, čisté i ty ostatní, je nezbytným

¹⁴⁸ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 71.

¹⁴⁹ ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 114.

¹⁵⁰ GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*, s. 14.

¹⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 14.

předpokladem naší účinné pomoci klientovi.¹⁵² Hawkins a Shohet v této souvislosti uvádějí: „*Pokud si budeme vědomi toho, čemu jungovci říkají „stinné“ stránky, budeme mít menší potřebu přisuzovat jiným, co nedokážeme přijmout sami u sebe.*“¹⁵³

Tento proces není jednoduchý a vyžaduje od pomáhajícího značnou dávku sebereflexe, upřímnosti k sobě samému a i odvalu nazírat sám na sebe bez příkras a falešných představ. Pro integritu naší osobnosti je jistě snazší nahlížet na sebe jako na osobnost poháněnou pouze altruismem, čistými motivy a jednající výhradně na základě eticky a morálně zdůvodnitelných principů, než si přiznat, že můžeme být negativně ovlivněni svým egoismem či skrytými mocenskými choutkami. V praxi tomu může být mnohdy i naopak. „*Všichni lidé činní v sociálních profesích, všichni, kteří pracují, aby „pomáhali lidem“, jsou v psychologickém pozadí svého konání velmi rozpolčení. Vůči okolí a před vlastním svědomím se sociální pracovník cítí zavázán k tomu, aby měl jako hlavní motiv svého konání ochotu pomáhat. V temné hloubi duše se však zároveň konsteluje opak – nikoli přání pomáhat, ale potěšení spojené s touhou vládnout a zbavit klienta moci.*“¹⁵⁴

Nesporná důležitost úlohy, jež v tomto procesu sebeuvědomění hraje supervize, již byla zmíněna v předchozích kapitolách. Pohlížet na sebe, jako na osobu objektivně, je velmi nesnadné a jen druhý člověk nám může zprostředkovat pravý obraz toho, jací skutečně jsme.

Další ochranou proti našemu profesnímu selhání je neustálé kladení si otázek po správnosti našich rozhodnutí a snaha je eticky zdůvodňovat. Je vždy potřeba respektovat právo klienta na možnost utvářet svůj život svobodně a samostatně. Jakýkoliv zásah do jeho svobod musí být odůvodnitelný. Pomáhající by se neměl vyhýbat otázkám po legitimitě své moci a také po vhodné (a morálně zdůvodnitelné) míře jejího užití, byť i v případě prosazování klientova dobra.

Jak však posoudit, co je pro klienta skutečně „dobré“, co je pro něj přínosné? Je důležité si uvědomit, že každý člověk přikládá důležitost jiným věcem, ctí různé hodnoty. Každý považuje za „dobré“ něco jiného. Toto si můžeme ilustrovat v rovině schopností. Velká část socializace dítěte probíhá utvářením schopností na škále „lepší“/ „horší“. Jedná se o tělesné, umělecké či instrumentální schopnosti či role. Být dobrý v takových schopnostech je pro člověka přirozeně důležité, neboť na základě vědomí

¹⁵² Srov. GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*, s. 14.

¹⁵³ HAWKINS, P.; SHOHET, R. *Supervize v pomáhajících profesích*, s. 23 – 24.

¹⁵⁴ GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*, s. 14.

svých schopností vzniká pocit vlastní hodnoty. Je pro nás zásadní být „dobrý“ v tom, co považujeme za důležité. Pokud se člověk v některé schopnosti, která je pro něj důležitá, ukáže jako špatný, jeho reakcí je stud. Stud chápeme jako pocit ztráty vlastní hodnoty v očích (možného) druhého. Stydět se můžeme, když selžeme v nějaké pro nás důležité schopnosti. A to i v případě, že selžeme morálně.¹⁵⁵ Úkolem pomáhajícího je, mimo jiné, podporovat klientovo vědomí vlastní hodnoty. V etickém kodexu sociálních pracovníků se praví, že sociální pracovník, má-li svou profesi vykonávat kvalitně, odpovědně a profesionálně, „(...) *jedná s každým člověkem jako s celostní bytostí. Zajímá se o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usiluje o rozpoznání všech aspektů života člověka.*“¹⁵⁶ Je tudíž nezbytné poznat detailně všechny aspekty klientova života, rozpoznat, kterým věcem přikládá význam, jeho hodnotovou orientaci. Podporovat ho v těch schopnostech, které shledává důležitými a které konstituují jeho pocit osobní hodnoty. Jen tak může klientovi efektivně pomáhat.

¹⁵⁵ Srov. TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*, s. 40 – 47.

¹⁵⁶ Společnost sociálních pracovníků ČR. *Etický kodex* [online].

ZÁVĚR

S problematikou moci se lidstvo potýká již od samotného vzniku. Každé lidské společenství je nějakým způsobem strukturováno a právě v procesu takového strukturalizace hraje fenomén moci významnou roli. I ve zvířecí říši či primitivních společnostech dochází na základě mnoha vzájemných mocenských střetů ke vzniku spontánního uspořádání. V moderních společnostech má moc často základ v sociální struktuře. Zdrojem této moci je obvykle majetek či pozice ve veřejné správě.

Pojem moci však nebyl vždy vnímán stejně, jeho vnímání se mění spolu se změnami ve společnosti. Weber moc chápal především jako možnost přinutit někoho, aby něco vykonal proti své vůli. Toto pojetí bylo později rozšířeno v tom smyslu, že moc je zde chápána i jako schopnost přesvědčit někoho či změnit vůli jiných tak, aby sami chtěli spolupracovat.

V souvislosti s mocí se poukazuje na určitou „vůli k moci“, (tak jak ji chápal Nietzsche), která je vlastní každému člověku. Ta se může stát otevřeně či skrytě aktem donucení a při střetu dvou jedinců a být zdrojem konfliktu, který může následně vyústit v násilí.

V přirozeně vzniklých skupinách dochází ke kumulaci moci, která je však shromažďována do určitých rukou. Tím vzniká vůdce, který má přirozenou normotvornou funkci. Samotný fakt, že nějaká autorita vytváří normy, však ještě nemusí znamenat, že je tato její moc legitimní. Legitimitu můžeme chápat jako stav, kdy jsou lidé dobrovolně ochotni ji respektovat a poslouchat. Autorita, která není legitimní, musí svou pozici upevňovat pomocí zastrasování a násilí.

V posledních dvaceti letech je z důvodu demokratizace naší společnosti zřetelný příklon ke kladení důrazu na osobní svobody a neochotu podřizovat se autoritám. Tento trend může vyústit až v anarchistické postoje. Zdravý postoj k moci tedy můžeme nalézt na pomyslném středu mezi závislostí a svobodou.

Zamyslíme-li se nad fenoménem moci v kontextu pomáhajících profesí, záhy zjistíme, že určujícím prvkem pomáhání je vztah. Vztah mezi tím, kdo pomoc poskytuje a tím, kdo ji přijímá. Na první pohled je zřejmé, že tento vztah není rovnovážný. Pomáhající vystupuje jako zástupce většiny proti menšině a je tedy přirozené, že se klient v takové situaci cítí být ohrožen. Klíčovým prvkem tohoto vztahu se stává důvěra, nezbytná k žádoucí spolupráci.

Pomáhající může naplňovat své profesionální poslání, tj. nabízet pomoc pouze tam, kde jej druzí přijímají v roli experta, protože se sami cítí být klienty. Potřebuje k tomu svou chuť pomáhat a akreditaci, například státem jako jeho zástupce. Odtud dostává společenské postavení, uznání a právní nástroje. Aby byl pojmán jako expert, potřebuje být v očích klienta tím, kdo je užitečný a respektující.¹⁵⁷ Klient, který pomáhajícímu důvěřuje, se mu svým způsobem odevzdává. Právě zde vyvstává riziko, že pomáhající svou moc nad klientem zneužije. Nemusí se však jednat pouze o záměrné zneužití moci. Mnohem častěji může docházet k nevědomému zneužití moci. Pomáhající by si měl uvědomit, že navzdory svému altruismu není nikdo schopen jednat výhradně na základě čistých úmyslů. Do jeho úmyslů se mohou promítat nevědomé tendence, egoistické motivy, ale také skrytá touha po moci.

Na základě výše řečeného by se mohlo zdát, že moc je ve vztahu pomáhající – klient prvkem jednoznačně nežádoucím. To by však bylo značné zjednodušení. Je třeba si uvědomit, že praxe si někdy žádá i postup proti vůli klienta. Jde o případy, kdy není sám schopen rozlišit, co je pro něj žádoucí. Má-li však pomáhající jednat proti jeho vůli, takové jednání vždy vyžaduje přesvědčení, že jedná správně.

Takovéto přesvědčení je však velmi subjektivní a sporné. Jestliže jsme tolik odkázáni na vlastní osobní prožitek a prožitek druhých lidí, vyvstávají v nás také velké pochybnosti. Co když jsme se zmýlili my i lidé, kteří jsou pro nás hodnověrnými oporami?¹⁵⁸ Pochybovat je přirozené. Domnívám se, že dokud pomáhající pochybuje, je vlastně vše v pořádku. Mnohem nebezpečnější situace mohou vznikat, pokud pomáhající vůbec žádné pochybnosti nemá a o své pravdě je skálopevně přesvědčen. Je třeba mít na zřeteli, že jakmile považujeme za nutné násilně prosazovat vlastní hodnotové systémy, vědomí jejich křehkosti by nás mělo vést k opatrnosti.¹⁵⁹

Pomáhající a jeho schopnost situaci objektivně a nezaujatě reflektovat může být ohrožena různými nežádoucími vlivy, jako jsou syndrom pomocníka či syndrom vyhoření. K odhalení a následné eliminaci takových rizik může sloužit supervize, která pomáhajícímu umí zprostředkovat potřebný odstup, pomůže nahlédnout problémy z jiného úhlu a poskytne potřebnou podporu. Pravidelná supervize tak může zabránit celé řadě negativních projevů selhání pomáhajícího, které mohou vznikat jak z důvodu jeho rigidních postojů či jeho zahledění sama do sebe. Důležitá je tedy znalost sebe

¹⁵⁷ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 120.

¹⁵⁸ Srov. GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*, s. 25.

¹⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 13.

samého, neboť základním nástrojem, který pomáhající používá je jeho vlastní osobnost. Právě tu může supervize kultivovat.

Samotná supervize však nemůže (a ani si neklade za cíl), vyřešit veškeré problémy, které vyvstávají v procesu profesionální pomoci. Pomáhající se setkává s mnoha etickými otázkami a zaujmout k nim odpovědné a morálně správné stanovisko není jednoduché. Odpovědnost za klienta a zároveň i moc, kterou nad ním má se stává těžkým břemenem. Znalost etických teorií a hodnotové báze sociální práce, včetně etického kodexu, může pomáhajícímu pomoci v situaci, kdy má řešit etický problém nebo dilema. Zároveň také přispívá k identifikaci s oborem a k větší jistotě při výkonu svého náročného povolání.

Zmínil jsem, že pomáhající by měl umět ve svém povolání zohledňovat etické teorie. Tyto teorie vycházejí z důrazu na důležitost hodnot, které jsou společné pro celou sféru pomáhajících profesí. Hodnoty můžeme chápat jako vše, co člověk považuje za významné a čemu připisuje nějaký význam.¹⁶⁰ Hodnoty se během historie mohou měnit, ale základní hodnotový rámec zůstává neměnný.

Mezi základní hodnoty, na nichž pomáhající profese stojí, patří respekt ke klientovi jako ke svobodnému jedinci s vlastní autonomií. „*Autonomie neboli sebeurčení je definována jako právo, jímž disponuje každý jedinec a jež musí být ostatními respektováno.*“¹⁶¹ Jedinci je připisována přirozená důstojnost a hodnota sama o sobě, která je mu dána jako lidské bytosti, jež je obrazem Boha. To, jak jednotlivé etické teorie nahlíží na lidskou přirozenost, ovlivňuje i přístup ke klientovi a také různé míry paternalismu.

Hodnota, která si zaslouží ochranu a je na ni kladen stále větší důraz, je svoboda. Jak již bylo výše zmíněno, každý člověk je svobodnou bytostí, která má právo na sebeurčení. Pomáhající tudíž musí respektovat právo klienta na svobodu. Existují různá pojetí svobody. Berlin rozlišuje mezi negativním a pozitivním pojetí svobody. Negativní pojetí svobody chápe svobodu jako stav, kdy nikdo nezasahuje do našeho jednání. Prostor této svobody je pochopitelně ohraničen svobodou druhého jedince. Zamyslíme-li se nad souvislostmi tohoto pojetí s praxí pomoci, vyvstává nám zde otázka správného určení hranice, kam až zásahy pomáhajícího do klientovy svobody mohou zajít a jsou-li oprávněné. Oproti tomu pozitivní pojetí svobody vychází z přání

¹⁶⁰ NEČASOVÁ, M. *Respekt ke klientům na praktickém příkladu kvality života seniorů v domově*, s. 39.

¹⁶¹ HENRIKSEN, J.; VETLESEN, A. *Blízké a vzdálené*, s. 27.

každého člověka být svým vlastním pánem, řídit svůj život a určovat si cíle a prostředky k jejich dosažení. Je však vždy možno naplnovat tento ideál? Domnívám se, že není. Ve skutečnosti musí pomáhající často za klienta přebírat odpovědnost, neboť ten není schopen posoudit, co je pro něj skutečně dobré. Právě zde však současně vzniká velké riziko, že pomáhající bude klientovi vnucovat své vlastní představy o dobru. Riziko, že se bude snažit klienta přetvořit k obrazu svému, čímž však popře jeho individualitu, autonomii i právo na sebeurčení.

Pomáhající se tak ocitá před nelehkým úkolem správně vystihnout míru své pomoci tak, aby použil odpovídající míru paternalismu (žádá-li si to situace) a zároveň nepotlačoval svobodu autonomního jedince. Předpokladem přiblížení se tomuto ideálnímu stavu, je nutno, aby pomáhající přemýšlel v etických souvislostech, identifikoval a následně zohledňoval hodnoty, které je třeba zachovávat, kalkuloval s různými možnými dopady svých rozhodnutí a teprve následně zvolil způsob a míru pomoci, kterou bude dle svého nejlepšího vědomí a svědomí považovat za správnou.

Na závěr své práce je vhodné zmínit postřeh Guggenbühl-Craiga, který si všímá, že pomáhající, stejně jako farář a kněz pracuje s pomocí své duše, své osoby. Zařízení, metody a techniky jsou druhotné. Pouze on sám, jeho poctivost a pravdivost, jeho osobní kontakt s nevědomím a iracionálním jsou jeho nástroji. Je vystaven velkému tlaku, aby tento nástroj představoval jako lepší, než je, a tím propadl svému profesnímu stínu. A je tu ještě jedna paralela s kněžskou profesí; je tlačěn do role vševědoucího. Pracuje s nevědomím, sny, duší, s osobami, ve kterých se ukazuje transcendence, a tak se od něj čeká, že bude vědět více než obyčejný smrtelník o posledních otázkách. Je-li slabý, nakonec sám uvěří, že je ve věcech života a smrti orientován lépe než lidé kolem něj. Je tedy zřejmé, že se v pomáhajícím nepotkávají jen světlé ideály medicíny a kněžství, ale také jejich stíny – šarlatán a falešný prorok.¹⁶²

Aby se pomáhající dokázal s takovými etickými výzvami správně vypořádat, je žádoucí si neustále připomínat, že právě a pouze klient se svým problémem, je tím důvodem „proč“. Důvodem, který dává pomáhajícím profesím smysl.

Doufám, že i tato diplomová práce přispěje k dalšímu prohloubení poznatků o etické rovině vztahové problematiky v oblasti pomáhajících profesí.

¹⁶² Srov. GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*, s. 25.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. Brno: CDK, 2004. ISBN 80-7325-030-6.
2. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3.
3. BECK, U. *Moc a protiváha moci v globálním světě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-86429-67-0.
4. BEDRNOVÁ, E.; NOVÝ, I. *Moc, vliv, autorita*. Praha: Management press, 2001. ISBN 80-7261-053-8.
5. BERLIN, I. Dva pojmy svobody. In KIS, J. *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 47-99. ISBN 80-86005-60-7.
6. CANETTI, E. *Masa a moc*. Praha: Arcadia, 1994. ISBN 80-85812-08-8.
7. DWORKIN, R. Svoboda, rovnost a společenství. In KIS, J. *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 273-299. ISBN 80-86005-60-7.
8. GOLDMANN, R.; CICHÁ, M. *Etika zdravotní a sociální práce*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. ISBN 80-244-0907-0.
9. GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-302-4.
10. HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
11. HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. 4. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-283-6.

12. HAWKINS, P.; SHOET, R. *Supervize v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-715-9
13. HENRIKSEN, J. O.; VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené: Etické teorie a principy práce s lidmi*. Brno: Sdružení Podané ruce, 2000. ISBN 80-85834-85-5.
14. HEYWOOD, A. *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-41-4.
15. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6.
16. KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: Kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-86429-35-9.
17. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-150-9.
18. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-774-4.
19. KVĚTENSKÁ, D. *Úvod do sociální práce pro pomáhající profese*. Hradec králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-860-4.
20. LAAN, G. van der *Otázky legitimace sociální práce*. Boskovice: ZSF OU Ostrava, 1998. ISBN 80-85834-41-3.
21. LUKAS, J.; SMOLÍK, J. *Psychologie vůdcovství: Lídři a uplatňování moci*. Brno: Computer Press, 2008. ISBN 978-80-251-2139-9.
22. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
23. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.

24. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
25. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
26. MÜLLER, K. *Politická sociologie*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-380-2.
27. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2001. ISBN 80-210-2673-1.
28. RICKEN, F. *Obecná etika*. Praha: OIKOYMENH, 1995. ISBN neuvedeno.
29. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. ISBN 80-85850-00-1.
30. SHMIDBAUER, W. *Psychická úskalí pomáhajících profesí*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-312-9.
31. SHMIDBAUER, W. *Syndrom pomocníka*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-369-7.
32. SOKOL, J. *Moc, peníze a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-066-6.
33. SOKOL, J.; PINC, Z. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-372-5.
34. STANKIEWICZ, W. J. *Hledání politické filosofie: Ideologie na sklonku dvacátého století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN 80-7325-086-1.
35. TISCHNER, J. *Etika Solidarity*. Mnichov: Opus bonum, 1985. ISBN neuvedeno.

36. TSUI M. *Social work supervision: Contexts and concepts*. Sage: Thousand Oaks, 2005. ISBN 0-7619-1767-5.
37. TROJAN, J. S. *Moc v dějinách*. Praha: OIKOYMENH, 1994. ISBN 80-85241-63-3.
38. TROJAN, J. S. *Moc víry a víra v moc*. Praha: OIKOYMENH, 1993. ISBN 80-85241-12-9.
39. TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-086-6.
40. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-36-9.
41. ZULEHNER, M. P. *Církev: Prístřeší duše: Situace a perspektivy dnešní církve*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-158-4.

Články v tištěných seriálových publikacích:

42. JANKOVSKÝ, J.; ŠKULECOVÁ, A. Význam etických aspektů práce pomáhajících profesí. *Sociální práce: Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*, 2004, č. 4, s. 54 – 61. ISSN 1213-624.
43. NEČASOVÁ, M. Respekt ke klientům na praktickém příkladě kvality života seniorů v domově. *Sociální práce: Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*, 2004, č. 4, s. 39– 53. ISSN 1213-624.

Elektronické dokumenty:

44. *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky* [online]. Praha: Společnost sociálních pracovníků ČR, [cit. 2011-01-14]. Dostupné na WWW:
<<http://www.socialnipracovnici.cz/index.php?section=sspcr&lang=cz>>.

45. PLAVEC, K. Zpovědní tajemství je absolutně neporušitelné. *Katolický týdeník* [online]. 2008, č. 18 [cit. 2011-03-08] Dostupné na WWW: <<http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=5919>>.
46. *Portál* [online]. Praha: Portál, 2005 - 2011 Role sociálního pracovníka a způsoby přístupu k praxi. [cit. 2010-11-27]. Dostupné z WWW: <<http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=2070>>.
47. SLOVÁK, P. Altruisté v pomáhajících profesích. *Psychologie dnes* [online]. 2006, č. 4 [cit. 2011-01-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.portal.cz/casopisy/pd/ukazky/altruiste-v-pomahajicich-profesich/9210/>>. ISSN 1212-9607.
48. *Úřad pro ochranu osobních údajů* [online]. Praha: Úřad pro ochranu osobních údajů, Posl. úpravy 23. 3. 2011 [cit. 2011-03.25]. Dostupné na WWW: <<http://www.uoou.cz/uoou.aspx?menu=4>>.

ABSTRAKT:

BÁRTEK, L. *Riziko moci v pomáhajících profesích*. České Budějovice 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce PhDr. Roman Míčka, Th.D.

Klíčové pojmy: moc, pomáhající profese, etika, svoboda, legitimita, sociální práce, etický kodex sociálních pracovníků, syndrom vyhoření, syndrom pomocníka, supervize.

Práce se věnuje aspektům, které mohou představovat určité „riziko“ užití moci při výkonu pomáhajících profesí, přičemž se zaměřuje zejména na oblast sociální práce.

V první části se práce zabývá základními pojmy, které jsou klíčové pro tuto problematiku. Věnuje pozornost moci jako takové, jejím specifickým a souvislostech v pomáhajících profesích. Dále se zaměřuje na charakteristiku pojmů jako pomáhající profese a sociální práce či na formulaci aspektů, které představují riziko nesprávného užití moci. Rovněž se věnuje tématice syndromu vyhoření, syndromu pomocníka či tématu supervize, jako oblastem, které s tématem úzce souvisí.

Druhá část práce poukazuje na důležitost aplikace etiky v sociální práci a v pomáhajících profesích obecně. Vychází z hodnot, z kterých pomáhající profese vyvstávají a které jsou pro ně klíčové. Zaměřuje se na etický kodex sociálních pracovníků jako na pomůcku při řešení etických problémů a jeho opodstatnění v sociální práci. Pokouší se představit etické teorie, které jsou pro tuto oblast stěžejní a relevantní a na jejich základě dále vyvodit základní etické principy, které hrají důležitou roli v etickém zdůvodňování správného rozhodování a užívání moci v kontextu pomáhajících profesí.

Cílem diplomové práce je popsat etický rámec pomáhajících profesí jako takových a následně analyzovat problém moci v pomáhajících profesích, na jehož základě formulovat základní etická východiska, která by měla být při výkonu pomáhajících profesí zohledněna.

ABSTRACT:

BÁRTEK, L. *Risk of power in helping professions*. České Budějovice 2011. Thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Practical Theology. Thesis supervisor: PhDr. Roman Míčka, Th.D.

Key terms: power, helping profession, ethics, freedom, legitimacy, social work, Code of Ethics for social workers, burnout, helper's syndrome, supervision.

This thesis addresses aspects of helping professions that could represent a certain "risk" of using power; it especially focuses on a social work sphere.

In the first part, the thesis deals with basic terms that are essential for this issue. It pays attention to power itself and its specifications and connections to the helping professions. Further, it focuses on characteristics of terms that apply to the helping professions and social work or on a formulation of aspects which represent a risk of an improper use of power. In addition, it deals with the topics of burnout, helper's syndrome or supervision as spheres that are closely related to the topic.

The second part of the thesis refers to the necessity of ethics application in social work and in the helping professions in general. It is based on values from which the helping professions arise and which are crucial to them. It focuses on the Code of Ethics of social workers as a tool to solve ethical problems and on its justification in social work. It attempts to introduce ethical theories which are crucial and relevant to this sphere, and further - on the basis of these theories - to outline the basic ethical principles which play an important role in the ethical justification of proper decisions and in the use of power in the context of helping professions.

The aim of this thesis is to describe an ethical framework of helping professions themselves and subsequently to analyze the problem of power in helping professions. This will be used as a basis on which to formulate basic ethical starting points that should be taken into account during the execution of helping professions.